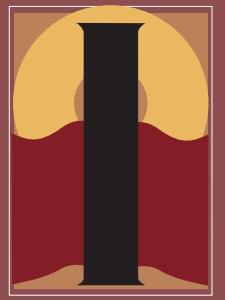

NUMMER SEX 1999

IKKONNER

vision
och
tradition

I K O N E R

Ledare 3

Biblioteken på första sidan 4-5
AV BRITT MARIE HÄGGSTRÖM

Monolog med Malmquist

Gunnar Fredriksson 6-11

Brev I Tiden 12-13
AV GERT-OVE FRIDLUND

Kunskapsnavet 14-17
AV GUNNAR SAHLIN

Light My Fire 18
AV CONNY ÄNG

*ABM-Skåneprojektet –
Ett levande projekt* 19-21
AV ULLA BROHED

*Information:
Handelsvara eller lockvara?* 22-30
AV LARS KLASÉN

*Replik på Krister Gustavsson
"Pappersboken, en passerad artefakt"* . . . 31-32
AV PETER ÄLMERUD

Ett annat "evangelium" 32-35
AV LARS NELLDE

En katt bland hermeliner 36-40
AV CAMILLA SMITH OCH ANNIKA ZACHRISSON

Kulturen ska tala med en röst 40-48
AV PELLE ÅNDRERSSON OCH JESPER LINDAU

Framtidsfilerna

Rummets herre – tidens slav 49-51
AV SVEN NILSSON

Nästa år är som bekant inte bara ett nytt utan mer än så. Likväl kommer Ikoner då inte att kosta mer än under vid det laget hela förra årtusendet. Det låga priset blir nämligen också för år 2000 så lågt som 220 kr inkl. moms och 175 kr exkl.

Enklast prenumererar man genom att vända sig till BTJ Info & Media Informationscenter 221 82 Lund.
Telefon: +46 46 18 01 90, fax: +46 46 30 79 47, e-post: btjicpren@btj.se
VÄLKOMMEN!

Äldre nummer av Ikoner kommer successivt att kunna nås på nätet i form av PDF-fil. Det sker med viss fördröjning i ungefär den tidsutdräkt som föreligger idag. Det lilla märket PDF visar vilka nummer som finns tillgängliga i fulltext. Just nu t.o.m. häfte 4/99. Adressen är: www.btj.com/ikoner
VÄLKOMNA!

Nästa nummer skickas den 28 februari.
Manusstopp 14 februari.

I K O N E R - v i s i o n o c h t r a d i t i o n

Oberoende publikation utgiven av BTJ

6/99
Årgång 2

Redaktör:
Jan-Eric Malmquist
jan-eric.malmquist@btj.se
Redaktionskommitté:
Inger Eide-Jensen
Tomas Lidman
Sven Nilsson
Birgitta Olander

Ansvarig utgivare:
Lars Portmark
Grafisk form:
Magnus Nilsson, Identitet
Postadress:
221 82 Lund
Besöksadress:
Traktorvägen 11, Lund

Telefon:
+46 46 18 00 00
+46 46 18 02 61
Fax:
+46 46 37 22 50
Teknisk produktion:
BTJ Tryck AB, Lund
ISSN 1403-7211

www.btj.com/ikoner

Samhällsskicken har skiftat allteftersom tiden gått och historien fortgår. Jägarsamhället följde på jordbrukssamhället som följdes av ett förindustriellt, industriellt och postindustriellt för att via tjänstesamhället bli det informationssamhälle som vi i dag vill se förädlad i ett kunskapsåldant. Är det där vi är, så vad blir i så fall nästa? Det postinformativa, det virtuella, det digitala?

Mycket nytt är gammalt. Vi tittar i nya skärmar på gamla bokstäver. Vi låter skrivaren skriva för att läsa det vi läst. Det har aldrig gått åt så mycket papper som i det papperslösa samhället.

Innan vi läste talade vi med varann. Kommunikationen var oral och kunskapsinhämtningen narrativ. Hieroglyfer och runor blev bokstäver. En bokstav ger ingen mening, men flera tillsammans i olika kombinationer bildar ord som blir sammanhang till ibland meningsfullheter.

Bakom datorns bokstäver döljer sig siffror om än bara två. Däri ligger kanske det framtida. Har vi kunnat tyda röksignaler, lära oss morse och förstå teckenspråk bör vi också kunna tolka ettor och nollor lika enkelt som vi ser skillnad på dem i den mänskliga samvaron.

Ett kunskapssamhälles specifika vikt kan bara vägas i dess kunskaper. Är kunskapen i kunskapssamhället den kunskap vårt kunskapssamhälle behöver? Kunskapsinstitutet bröstar sig, kunskapsföretagen står som spön i backen. Men besitts då den kunskap som motsvarar behoven och legitimerar etiketten? Var i så fall och hos vem? Är Internet det kunskapsfundament som förmår bära upp det universella kunskapsbehovet? Eller är det där vi kan hitta väldigt mycket om väldigt litet? Finns det samlade mänskliga vetandet samlat någonstans överhuvudtaget? I böcker och boksamlingar? På bibliotek? Några goda tankar har nog tänkts innan de hunnit skrivas ner. I museer eller arkiv? I arkiven, biblioteken och museerna tillsammans?

För att ta ett exempel, precis vilket som helst, så ta biblioteket. Vad vill det med sin framtid? Avancera eller degenerera från magasin till surfverkstad med bibliotekarien som surfmäster? Finns där de redskap som krävs för den fortsatta kunskapsspridningen? Besitter bibliotekarien i så fall de kunskaper som lösgör spridandet? Det gör bibliotekarien alldeles säkert för uppgiften må därvidlag snarare vara att peka ut än att själv behärska. Värre är det förstås om bibliotekspersonen inte besitter den kunskap den själv tror den besitter.

Är det med språket vi kommunicerar kunskaperna? Säger en bild mer än 100 ord? Är ett innehåll ett innehåll även om

det uttrycks utan en enda språklig korrekthet? Det behöver inte längre heta "Kungens av Danmark bröstkarameller", och det är väl bra nu när vi äntligen lärt oss. Ska språket och de meningar språkets bokstäver och ord formar inte skimra, från själ till själ? Nej, varför det nödvändigtvis?

Blir alltså de stilistiska dissonanserna mer skärande därför att konversationen inte längre sker mellan människa och människa knappast ens mellan människa och maskin utan mellan maskin och maskin? Är det den interneta umgängesformen som i våra tider skapar otidsenliga nätrubriker som: "En människa dog och två kvinnor skadades." Eller nätformuleringar som: "En mycket bra laginsats av det svenska laget, som svarade för en imponerande laginsats." Är detta orsaken till alla diskussionslistor där man i varje fall hos vissa borde kunna kräva högre kvalitet, bättre svenska, vettigare synpunkter, djupare insikter och klarare tankar?

Eller har ingenting av det här någonting alls med maskinerier att göra? Vad är det då det har att göra med? För mycket skrivande och för mycket läsande? För 165 år sedan tyckte den tyske författaren Wolfgang Menzel att landsvapnet kunde byta från en örn till en gås. "Vi har blivit ett folk av skrivare; hos oss är det pennan som regerar och tjänar; kämpar och föder; lyckliggör och straffar." 50 år därefter kommenterade en kollega: "Också nu ser vi skrivare, vart vi vänder våra blickar" och några år senare stod det i en svensk tidskrift: "Äfven i vårt land klagas öfver mångskrifveri och mångläseri. Äfven hos oss synes skrifvarnes antal vara allt för stort. Äfven hos oss klagas öfver, att allt för mycken tid används till läsning, helst mycket af det, som läses, är af en sådan beskaffenhet, att det måste inverka mer eller mindre skadligt."

Här skrivs det nu hejvilt. Men om vad – och hur? Spelar det alls någon roll?

Det var många frågor och svaren kommer att komma. I *Ikoner*. Till allas lättnad dock **ej från mej.**

Och med detta avslutande julklappsrim tillönskar jag **Trevlig helg!**

Jan-Eric Malmquist

FOTO: EVA INGVARSSON

Biblioteken på första sidan

Britt Marie Häggström

Stockholms stads fullmäktige har beslutat att undersöka vilka delar av den kommunala verksamheten som kan läggas ut på entreprenad. Hit hör bibliotek och museer. Förslaget om museientreprenad hamnade inte på förstasidorna, men det gjorde biblioteken.

I alla stockholmstidningar har temat ”bibliotek och entreprenad” varit på första sidan. I TV4-soffan, i Centrum, i TV Stockholm, i God morgon världen och säkert ytterligare några ställen som jag inte hunnit att bevaka, har temat varit hett debattämne.

Det var en panikdiskussion som omedelbart bröt ut. Arga författare, sorgsna låntagare, bedövade vänner till biblioteken har talat om hur allt kommer att bli sämre, hur kostnaderna kommer att drabba de fattigaste. Osv. osv.

Nästan alla aktörer blandar friskt ihop begreppen privatisering och entreprenad.

Det kan kanske därför vara på sin plats att definiera begreppen. I ett entreprenadssystem är beställare och utförare olika aktörer. Vanligast i svenska kommuner idag är att

kommunen är såväl beställare som utförare. Men inom entreprenadssystem kan också någon annan än kommunen bli utförare, efter beslut av politiker och direktiv från kommunen. Verksamheten finansieras av skattemedel och kommunens politiker beslutar om hur verksamheten skall utföras. Vid en privatisering säljs verk-

samheten ut. Skattemedlen är inte längre finansieringsmedel och det offentliga är inte längre en styrande aktör.

När en kommun lägger ut en verksamhet på entreprenad begär man in offerter från intressenter och upphandlar verksamheten. Dessa intressenter skall vara verksamma i den aktuella branschen. För att vara (över)tydlig kan man säga att en kommun inte köper sophämtning från ett måleriföretag. Det bör helst finnas flera intressenter så att det blir ett konkurrensriktigt upphandlingsförfarande. De inkomna buden skall granskas och det bästa anbudet antas. Det bästa budet behöver inte vara det billigaste, utan bör vid sidan om kostnadseffektivitet också vara det bud som ger garanti för kvalitet, kontinuitet och annat som kommunens politiker har beslutat om.

Det är viktigt att komma ihåg att det är kommunen som ställer upp riktlinjer för hur verksamheten skall se ut och bedrivas. Beslut om sådana riktlinjer liksom beslut om entreprenad i övrigt bör tas i kommunfullmäktige och inte på facknämnds nivå.

Stockholmspolitiker har nu alltså beslutat att undersöka vilka delar av de kommunala verksamheterna som kan läggas ut på entreprenad. När det gäller biblioteksverksamhet tror man ibland från politikerhåll att studieförbunden är lämpliga entreprenörer. Det är tro och inte vetande. Studieförbund kan inget om modern biblioteksverksamhet!

När man hör det luddiga pratet om bibliotekens och studieförbundens gemensamma rötter blir man närmast beklämd. Studieförbunden lämnade en gång över biblioteksverksamheten i det allmännas regi för att garantera allas tillgång till biblioteken. Resonemang av den arten bör därför snarast hänvisas till nostalgins drömvärld.

Intresseorganisationer, av vilken sort det vara månde, skall inte driva folkbiblioteksverksamhet! De skall sprida sina idéer och läror. Det spelar i detta fall ingen roll om det handlar om ABE, Vuxenskolan, Svenska kyrkan eller Föreningen för smågrodnors bevarande. Om ett studieförbund eller annan förening skulle vilja driva ett bibliotek på

entreprenad, så blir det biblioteket inte längre ett folkbibliotek utan ett bibliotek för dem som delar förbundets/föreningens specifika intresse. Detta oavsett om arbetet utförs av bibliotekarier.

I Helsingborg har Vuxenskolan drivit ett bibliotek under några år. Vilka är erfarenheterna? Jo, det har blivit dyrare för kommunen och nu vill Vuxenskolan läggas sig i bokinköpen. Man vill ha mer böcker som handlar om hobbyverksamheter, för att bibliotekets medietbud skall vara bättre anpassat till Vuxenskolas kursutbud. Detta är principiellt förkastligt. Det gör inte saken bättre att det dessutom inte är i linje med vad som är normal praxis. Utbudet av hobbyböcker är enormt och biblioteken brukar som regel köpa rätt lite eftersom materialet i dem ofta finns att få tag på i veckor- och dagspress.

Helsingborg har tagit beslutet om biblioteksentreprenad på facknämnds-nivå, medan man tagit beslut om entreprenad inom åldringsvården på fullmäktigenivå. Varför behandlas frågan om entreprenad så olika?

Vad skulle mer kunna hända om man inte noga tänker igenom entreprenadssystemet innan man genomför det? Ja, ett möjligt om än inte troligt scenario skulle vara om någon av de stora, säg en Stenbeck, en Murdoch, en Bertelsmann eller Gates skulle bli intresserade av att driva svenska folkbiblioteksfilialer. De kan inte något om biblioteksverksamhet, men följer man Helsingborgsexemplet tycks man heller inte behöva göra det. Som tur är, är det ännu ingen av mogulerna som funnit det mödan värt att ta emot en liten skattepenningsskärv från en kommun bara för nöjet att få driva ett eller flera filialbibliotek.

I entreprenadssystemet är det de kom-

munala politikerna som bestämmer vilken summa som skall utgå till entreprenören för den verksamhet man beställt och satt upp riktlinjer för. Det finns alltså endast ett begränsat utrymme för

"Som jag ser det har massmedia hittills förmedlat en "panik-debatt". Den har blommat upp med oanad kraft. Ropen att behålla biblioteken intakta har skallat överallt."

en entreprenör till kreativitet och ekonomisk lönsamhet (vinst). Att ta betalt för lån går inte enligt bibliotekslagen. Vissa undantag från avgiftsfriheten finns idag. Det gäller exempelvis om man vill ha service med fjärrlån, då man får betala för service, porto m.m.

I ett entreprenadssystem kan man ju också tänka sig att en eller flera bibliotekarier lägger ett anbud på ett filialbibliotek för att driva det i egen regi. Sådana exempel finns redan idag. Ett sådant bibliotek finns i Hällefors och ett i Lingham i Linköping. Här har vi en annan situation än i de tidigare exemplen. I denna situation är nämligen entreprenören kvalificerad. En bibliotekarie kan ju med sin professionalism garantera mångfalden, kvaliteten och opartiskheten samt även uppfylla andra krav och riktlinjer knutna till biblioteksverksamheten.

Som jag ser det har massmedia hittills förmedlat en "panikdebatt". Den har

blommat upp med oanad kraft. Ropen att behålla biblioteken intakta har skallat överallt. Intensiteten i debatten visar att biblioteken är mycket uppskattade och ligger många varmt om hjärtat. Men det finns en risk att man i denna panikstämning förlorar förmågan till nyansering, som exempelvis i detta fall när man inte har klart för sig skillnaden mellan privatisering och entreprenad. När paniken lagt sig tystnar debatten till nästa gång entreprenadfrågan väcks och då får vi återigen onyanserad panik. Utan att ha kommit någon vart med sakfrågorna.

Jag önskar att alla fullmäktigeledamöter i alla fullmäktigeförsamlingar läste igenom UNESCOs folkbiblioteksmanifest och bibliotekslagen.

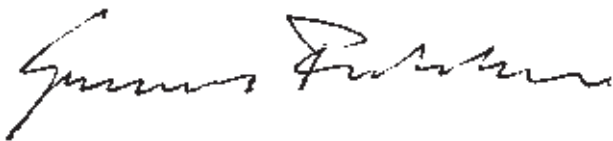
Jag önskar att ledamöterna med dessa dokument i minnet tog av sig kavajen och på allvar satte sig ner och diskuterade, och för sig själva och allmänheten klargjorde, folkbibliotekens uppgifter.

Jag önskar att de gjorde upp ordentliga infrastrukturplaner för biblioteksverksamheten i kommunen. Dessa planer skall beakta kommunens demografi och geografi. De skall ta hänsyn till förekomsten av skolor och fängelser. De skall uppmärksamma lokala särdrag och särarter i förhållande till biblioteksverksamheten.

Jag önskar att dessa fullmäktigeledamöter sedan skulle gå till Sveriges riksdag för att få sina partikamrater att besluta, att våra folkbibliotek skall ha ett nationellt uppdrag som centrum för samhällets information till allmänheten.

Jag önskar ingen panikdebatt. Jag önskar en informerad, sansad och saklig debatt, som utvecklar vår förståelse och på ett långsiktigt sätt leder bibliotekens verksamhet framåt.

15 november 1999

M O N O L O G
m e d m a l m q u i s t O G

Gunnar Fredriksson
fd chefredaktör

Du gav 1962 ut Det politiska språket som med ständigt nya inslag nu föreligger i sin sjunde upplaga.

Det var min första bok ...

... av hittills 12 om du inte själv håller reda på antalet.

Jaha, jag läste filosofi i Lund och hade gjort det i Oxford läsåret 1959–60. På den tiden var mycket av filosofin vid universiteten i de nordiska och anglosaxiska länderna inriktad på språkanalys. Man talade om lingvistisk filosofi även om det inte var språkstudier i vanlig mening utan en filosofi tillhörig den analytiska skolan. Inte den positivistiska som aldrig tilltalat mig.

Många av de klassiska filosofiska problemen ansåg vi måste

angripas genom analys av språket därför att man på det sättet mycket tydligare kunde formulera problemen. Det gick att göra med hjälp av filosofernas texter, deras sätt att dra slutsatser och av logiken i deras ställningstaganden. I den anglosaxiska traditionen hade ju långt tidigare på empiriska grunder och med respekt för fakta och logik både John Locke och David Hume prövat det här. Det var ett avståndstagande från flummigt formulerad metafysik, här krävdes genomgående klarhet och exakthet i språket. Detta visade sig också i de här filosofernas stilistik när de skrev vad man i dag kan kalla essäer.

Jag blev imponerad av det sättet att tackla filosofiska problem och det sättet att skriva på. Särskilt Bertrand Russell blev en första idol. Det innebar samtidigt en kritisk syn på en del annan filosofi som bedrevs på kontinenten. Denna skill-

nad – den mellan anglosaxisk och kontinental filosofi – finns fortfarande, fast den är lite annorlunda nu men ändå och ska inte överdrivas. Jag menade att man borde kunna tillämpa det här slagets analys på olika sorters texter, t.ex. också på det politiska språket. Det var många som hade analyserat vardagsspråket i Wittgensteins efterföljd, den sene Wittgenstein som man brukade säga. Det var en ganska pedantisk verksamhet men många av oss tyckte att den var väldigt intressant trots det. Man tillämpade modellen också på det moraliska språket inom praktisk filosofi, och då tyckte jag alltså att på samma sätt skulle man kunna göra med det politiska språket. Det är bakgrunden till boken.

Den här synen på språket betyder att man kan behandla problemen först när man har granskat det språk som används för att formulera sådana frågor. Det krävs klarhet så att man inte bara håller på att diskutera hur flummigt som helst, vilket är vanligt, utan man måste då och då stanna upp fråga vad som menas med fraserna, orden och termerna. Den inställningen har jag fortfarande, och när jag tittar tillbaka på de filosofer som mest intresserat mig så har alla mer eller mindre sysslat med den sortens språkfrågor. Wittgenstein naturligtvis men faktiskt också Schopenhauer. Och såväl Hume som Locke hörde till samma tradition.

Jag vill också påstå att det fanns ett intresse för stilistiken. Inte minst i Lund genom de redan då klassiska författarna som jag och andra i min generation beundrade. De hade ett passionerat intresse för elegant stil, humanistisk lärdom, stilistisk medvetenhet och rent av lekfullhet. Då tänker jag framför allt på Hjalmar Gullberg, Frans G. Bengtsson, Karl Ragnar Gierow. Hela denna 20-

tals generation är ett levande humanistiskt kulturarv. Detta var viktigt också från en annan utgångspunkt beträffande språket, nämligen en väldig omsorg om stilen och det formella. Det tyckte jag då, och det tycker jag fortfarande, att just här fanns det något som band samman den anglosaxiska essäistiken med en lundsensisk.

I sin tur betydde detta också ett visst avståndstagande från en kontinental filosofi, som i och för sig inte är något enhetligt för det fanns en logisk empirism och en analytisk filosofi även på kontinenten – den som på 30-talet kallades Wienskolan. Men den var mer positivistiskt och mer naturvetenskapligt inriktad med matematik och fysik som ett slags ideal för all vetenskap. Sådant höll jag inte alls med om, tvärtom. Jag har alltid ansett att humanistiska vetenskaper har en helt annan struktur vad gäller språk och logik och terminologi än naturvetenskaperna. För mig var det uppenbart att man i kontinental filosofi inte ställde samma krav på exakthet i språket.

Den mest uppburne där var Heidegger och honom har jag aldrig kunnat med. Jag har full respekt för dem som studerar honom och fortsätter i hans anda. Det är bara det att han är inte mitt alternativ i filosofin och språket. Felet, som jag ser det, är att Heidegger och hans efterföljare inte förklarar sina termer så att de blir begripliga, och de har f.ö. inte heller den ambitionen. Heidegger uppfann ständigt och jämt neologismer utan att definiera dem. Jag tar avstånd från sådant. Jag vill att man ska klargöra vad man menar så att vem som helst kan läsa texterna. Det krävs visserligen mycket jobb för att läsa även den analytiska filosofins texter och i synnerhet de formella, men matematisk

logik blev aldrig mitt ideal. Med Heidegger-traditionen är det som tillhör man en slutet krets. Man lär sig ett nytt språk och kommunicerar internt men inte med utomstående. Sådant är sekterism för mig. Jag vet att det finns andra åsikter så jag är klar över att det här kan vara kontroversiellt.

Låt mig nämna två tänkare med samma syn på Heidegger som jag. Von Wright säger att hans språkideal, då syftar han på Heidegger-traditionen, är icke att upprätta taggtrådstängsel kring tankarna, utan det är att skriva klart, redigt och lättläst. Den andre jag tänker på är Isaiah Berlin, som var min lärare i Oxford och enligt min mening är den främste idéhistorikern i den anglosaxiska världen. Han säger att det finns ett antal filosofer som haft epokgörande betydelse, och så räknar han upp några stycken, för att sedan i liten fotnot skriva: ”Jag har hört att också Heidegger ska vara en sådan banbrytande filosof, men eftersom jag inte förstår ett dugg av det han skriver, så kan jag inte uttala mig om den saken.” Två av våra främsta tänkare i modern tid säger alltså helt enkelt att de inte begriper Heidegger. Och då kan han inte vara särskilt begriplig. Förebildligt för mig är att språket ska vara klart, redigt och – just precis! – begripligt. Det är lätt att säga men svårare att genomföra.

Nu ser vi i dag hur det inte alls har blivit bättre trots stora ansträngningar från många filosofer, författare, essäister och andra. Nu framträder t.ex. andliga rörelser med ett språk som är fullständigt obegripligt för vanligt folk och dessutom sekteristiskt. De skapar vissa språkmiljöer dit obehöriga icke äger tillträde. Det är en samling disparata grupper som brukar sammanfattas med beteckningen New Age. Men det finns

också andra och jag ser allihop som mina motståndare.

Det har det kommit till något som jag tycker är intressant och som jag tagit upp i senare upplagor av min bok – och det är retoriken. Nytt är det bevars inte som företeelse – grekerna och romarna höll på, och Locke skrev om det i sina kunskapsteoretiska verk – mer än i den meningen att det numera är ett ämne som moderna människor kan studera vid i alla fall en del högre utbildningsanstalter. Kurt Johansson är den som gjort mest av alla för att lyfta fram ämnet och jag hoppas att ryktet om att hans professur inte ska återbesättas är fel. Här finns det en intressant aspekt som jag tangerade i *Det politiska språket* redan för 30 år sedan, nämligen att de retoriska kneperna inte har förändrats. De retoriska metoderna är desamma alltsedan den antika tiden. Detta språks semantik, semantik hette det förr och så heter det fortfarande och är relationerna mellan språket och det som språket betecknar, har funnits och beskrivits från antik tid till nutid. När vi idag klagar över missbruk av språket i den politiska debatten så är det fullkomligt klassiskt. Den klagan har pågått i 2 000 år. Det finns lika mycket svammel, lika mycket oskick i språket nu som då. Retorikens stil förändras. Den var högtidligare förr. I min ungdom hörde jag akademiska högtidstal som skulle verka löjliga idag. Sådant ändrar sig. Men själva semantiken och retoriken, om man ser till grunddragen och logiken, där är det inte mycket som blivit annorlunda.

Och jag har menat, att detta ser man också i vardagsspråket. I *Det politiska språket* skrev jag att man skulle med den analytiska filosofins semantiska metod kunna analysera t.ex. ett äktenskapsgräl, och finna att samma

knep som används i den politiska debatten används också där. Det är allmänmänniskt men krävs att någon ständigt och jämt övervakar det.

Jag tror att här också finns en aspekt på politikerföraktet. Därför att med ökad utbildning och bättre insikter så blir allmänheten mer kritisk. Det värsta tjafset i politiken och detta att politikerna ständigt missförstår varann, använder ord i olika mening, beskriver egna ståndpunkter som positiva och motståndarnas som negativa med ord och uttryck som inte inger någon som helst respekt hos folket. Detta tror jag kan förstärka ett redan starkt politikerförakt. Det är inte den mest bidragande orsaken men kan spå på.

Jag skulle önska att filosofiämnet återupprättades i skolan. Man säger att man ska undervisa eleverna i demokrati. Ja, men ta med det där då – filosofin. Det är ju en aspekt bland andra på demokrati. Att förstå varann bättre är grundläggande både för tolerans och en hederlig debatt.

 Du har skrivit om bl.a. Bertrand Russell, Schopenhauer, Wittgenstein och nu senast Spinoza. I alla fall Wittgenstein hade väl tankar om vad språket kan och inte kan användas till för ens tankar?

Jo förvisso. Wittgenstein utvecklade en lapidarisk stil, en speciell form av aforismer som inte var ämnade att publiceras. Han diskuterade ofta med sig själv, som om han skrev, därför att han saknade samtalspartner. Att vara filosof, sade han en gång på senare år, betyder att man pratar mycket med sig själv. Wittgenstein skilde mellan ytgrammatik och djupgrammatik. Förenklat är det förstnämnda sådant vi lär – eller möjligen lärde – oss i sko-

lan; subjekt, predikat, ordklasser och allt det där. Djupsyntaxen, som han hellre kallade det, är den logiska syntaxen, och den är annorlunda än den grammatisk-språkliga. Ett exempel är följande sats: ”Alla människor är födda lika.” Detta är då ett krav på lika behandling. Det är inte ett vanligt påstående om fakta som är falskt eller sant, utan det är ett moraliskt och politiskt påstående som handlar om demokrati, jämlikhet och mänskliga rättigheter. Jämför då detta med följande sats: ”Alla människor är födda nakna.” Det är ett faktiskt konstaterande. Sådant lärde man sig av Wittgenstein och hans analyser av vardagsspråket. Generellt sett är det viktigt när man ska analysera språket att ta reda på vad som ligger på ytan och vad som finns på djupet. Därför tycker jag att man ska vara på jakt efter djupgrammatiken. Den kan bidra till ökad förståelse och därmed till logisk renhållning i debatten.

Jag är också intresserad av de här filosofernas livsöden och det samhälle de levde i, liksom av sambandet mellan samhället och filosofernas liv, tankar och teorier. Jag kan alltså inte följa de analytiska filosofer som bara analyserar teorierna för att se om de är hållbara eller inte hållbara. Jag är mer idéhistoriker än analytisk filosof i så fall. Jag vill se personernas liv och tankar insatta i det samhälle de vuxit upp i, den politiska omgivning de vistats i och t.o.m. de ekonomiska betingelser de levde under. Russells teorier, t.ex. hänger ju inte i luften utan har att göra med all annan utveckling både inom vetenskapen och politiken. Mycket av Schopenhauers filosofi förstår man lite bättre när man känner till hans starka intresse för samhällsfrågor.

Därför kom Isaiah Berlin att bli en stor förebild eftersom han studerade tänkandet på just det sättet. Han begränsade sig inte heller till filosofer utan granskade också litterärt betydande europeiska tänkare, ryska inte minst.

Joseph Conrad då, som inte var filosof men möjligen tänkare och avgjort författare?

Han var autodidakt, född i Polen och lärde sig franska i skolan och sedan rätt sent engelska. Ändå var det till en början det jag fascinerades mest av hos Joseph Conrad – hans eminenta förmåga att formulera sig på engelska. Sedan blev det så mycket mer som jag kom att beundra.

Min far var sjökapten och det var i hans hytt som jag på en resa när jag var i 20-års åldern hittade novellsamlingen

Typhoon. Det blev min

första kontakt med ett författarskap som sedan skulle följa mig genom livet. Vi hade sjön gemensamt, Joseph Conrad och jag, och det var där det började. Conrad var sjökapten och till sjöss i mer än 20 år, men det finns mycket mer i hans litterära bagage som så småningom fångade mitt intresse. Han blev en briljant stilist på engelska språket trots att han vuxit upp i Krakow och lärt sig franska som första utländska språk.

Conrad var polsk patriot vilket engelsmännen aldrig riktigt förstått. Han var pessimist med en ganska illusionsfri människoupfattning. Han trodde inte på demokratin och inte på att människorna i början av 1900-talet var mogna för t.ex. allmän rösträtt. Han hade sett rofferiet, plundringarna och exploateringen i kolonierna. Två av hans stora romaner handlar om det –

Nostromo utspelar sig i Sydamerika och *Mörkrets hjärta* i Afrika.

Det fascinerade mig på slutet av 1950-talet hur en engelsk sjökaptens under den brittiska imperialismens storhetstid så till den milda grad kunde ha genomskådat kolonialismen och betrakta den från moralisk utgångspunkt. Det hänger säkert ihop med att han själv var i exil och som invandrad polack till England hade stor respekt för den nationella kulturen men då också för nationella kulturer i det vi idag kallar Tredje Världen.

Hans formuleringsskicklighet och noggrannhet med språket var det jag först fäste mig vid. Han skrev f.ö. också om retorik. Särskilt om hyckleriet i den politiska retoriken hos dem som stödde den engelska imperialismen, t.ex. Kipling och Stanley. Men även om amerikansk kapitalism och den retorik som hängde samman med den.

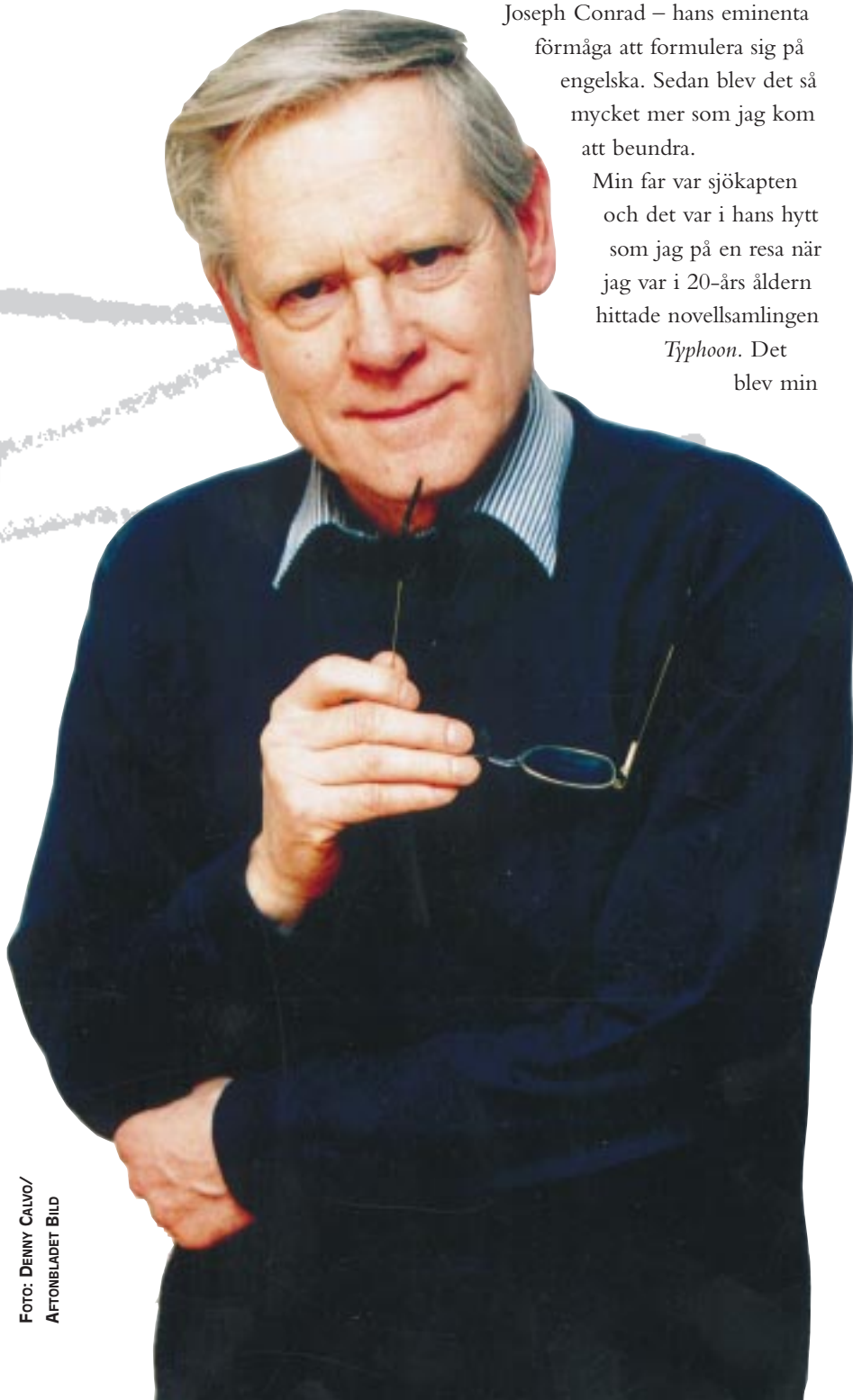

FOTO: DENNY CALVO/
AFTONBLADET BILD

Conrad hade dessutom stor respekt för upplysningen. I egenskap av gammal skeppare bar han på en handfast uppfattning om naturvetenskap och exakta beräkningar. Han var ingen mystiker även om det finns förståelse för en viss typ av mysticism hos honom. Religiös var han inte heller. Det finns en fin episod i *Mörkrets hjärta* när kapten Marlow tränger in i det inre av Afrika med rädslan för djungeln, mörkret och farorna som hotar. Denna skräckresa ”till den inre stationen” blir samtidigt en symbolisk färd i det undermedvetna och i utforskandet av ondskan. När flodångaren lagt till vid en brygga hittar kaptenen en lärobok i sjömanskap. ”Äntligen”, skriver Conrad, ”en bok om fakta!” Episoden skildrar kontrasten mellan det handfasta och den omgivande ondska som han upplevde när han såg kolonialismens effekter i detta mörka Afrika.

På ett helt annat ställe sammanfattar Conrad för mig sjömansyrket, litteraturen och filosofin när han beskriver det välordnade samhället ombord på ett fartyg. Alla gör sin plikt, var och vet vad han ska göra, det är en pedantisk ordning, sjötermerna exakta och hela besättningen förstår vad de betyder osv. I motsats till hur det ser ut i land med politisk retorik, lurendrejeri, korrup­tion, pengakiv, bråk, gräl, krig och kvinnor. Fartyget representerar ideal-samhället medan det i land är en jävla röra. Han slutar: ”Ett fartyg godtar icke en klåpare.” Eller som i *Tyfon*: ”Varje fartyg kapten MacWhirr förde befäl på var en flytande hemvist för frid och harmoni.” Jag fäste mig vid sådant även om jag visst ser bristerna i resonemang- et. Men det var en vision Conrad hade som är väl värd att respektera. Längtan efter moral och ett hederligt språk. För

mig är Joseph Conrad en författare som tillhör upplysningstraditionen.

Du har varit tidningsman under lång tid och ledde först Stockholms-Tidningen och sedan Aftonbladet. Hur ser du på språket och dess utveckling här under dessa år?

”Man ska vara klar över att den språkliga utvecklingen inte genereras från studiet av grammatik, stilistik och sådant. En språklig förändring kommer underifrån.”

Så som jag nu berättat om det politiska språket med utgångspunkt i *Det politiska språket* kan jag inte säga att det på det här området blivit någon förändring i princip. Jag skrev själv politiskt språk i mina ledare under alla år och var givetvis inte bättre än andra i det avseendet. Även om jag kanske var mer observant på problemen och ibland också kommenterade det politiska språket både på ledarplats och i kulturartiklar. Men jag kan alltså inte påstå, när jag ser på den politiska retoriken, att det skett någon större förbättring.

Däremot har slagkraften i det journalistiska språket ökat. Artiklarna har blivit kortare och mindre omständliga med färre antal svåra ord. Journalisternas relationer till politiker och makthavare har blivit mindre högtidliga. Nu får ingen hålla en föreläsning eller tala till egen punkt utan att bli avbruten i situationer där det kan vara motiverat att gå hårt

och skoningslöst fram. Reportrarna är ofta väl pålästa och vet vad de kan och vill få ut av en intervju. Beslutsfattare av olika dignitet går på kurser för att lära sig klara massmedierna som är mycket fräckare och fränare nu än förr. I det hänseendet har det skett en förändring. Det finns ett ömsesidigt spel mellan etablissemangets företrädare och journalisterna, vilket kommit att påverka språket. Dessutom arbetar journalistiken i en marknadsekonomi där produkten artiklar och produkten tidningar produceras för att bli sålda.

Här har skett ett närmande. Politiker har blivit mer intresserade av hur man handskas med medierna. De anpassar sitt språk så att det passar i medierna, uttalar sig så att det de säger blir rubriker. Politiska reportrar vet mycket väl vilka politiker som är bäst att fråga om saker och ting. Många är så proffsiga att det alltid blir någonting som håller. Andra däremot är hopplösa, de säger inte ett vettigt knäpp.

Man ska vara klar över att den språkliga utvecklingen inte genereras från studiet av grammatik, stilistik och sådant. En språklig förändring kommer underifrån. Det som förnyar är slang, idrotts-språk och den ungdomliga blandningen av svenska och engelska. Sådant kan ingen språkforskare göra något åt, och den förr i världen vanliga insändarsig-naturen ”Pensionerad läroverkslektor” med kritiska synpunkter på språkutvecklingen ser man sällan nu för tiden. Den insändaren skulle idag vara fullständigt verkningslös.

Nu är språkforskarna mycket liberala och införlivar gärna ett fräckt ungdomligt uttrycksätt i det vardagliga språket. Här spelar t.ex. sport- och nöjesjournalister, de som riktar sig till ungdomen, en stor roll. Där sker ett ömsesidigt

utbyte, Samtidigt kan man säga att ett sådant språk snabbt föråldras. Men man måste vara vaksam, det går inte att acceptera precis allting. Vi som skriver i dagstidningar får inte vara hur extremt liberala som helst utan hålla på en viss stringens.

Men det här med ungdomliga nybildningar, t.o.m. svärord, kan ibland vara väldigt exakta. Den ökade friheten att kunna använda ord på alla möjliga sätt bidrar till språkets klarhet. Det är svammel och pladder jag är emot. Därför kan det ofta vara välgörande med alla nuvarande nymodigheter.

Det finns en ungdomlig språkmiljö som inte är så lyckad, och det är de här kommersiella radioprogrammen med mycket musik avbruten av någons trötande tjatter. Den sortens språk uppskattar jag inte och där framstår jag kanske som gammal läroverkslektor. Kriteriet för vad man ska acceptera är klarhet i ett koncist språk.

Nu är det ju inte chefredaktörens sak att agera modersmåls lärare även om man håller uppsikt och kan gripa in där det behövs. Journalister skriver mer eller mindre bra. Där finns alla möjliga varianter, men man kan inte döma ut modern journalistik generellt och säga att den är på väg utför. Att det finns ett starkt intresse för språket märkte jag när jag var gästprofessor på Journalisthögskolan i Göteborg.

Tidspressen och aktualitetsjakten kan gå ut över det stilistiska finliret. Det finns många nedärvda men nödvändiga journalistiska tekniker. Så är det bl.a. inte lönt att avsluta en nyhetsartikel med en knorr för den kommer ibland inte med. Det viktigaste och mest uppseendeväckande måste komma först för att redigeraren ska kunna korta inslaget från slutet utan att informationen går förlorad.

Det kvittar egentligen om det är artiklar, ledare eller kommentarer – hur utformar jag ingressen för att fånga läsarens intresse?

Annorlunda är det när man skriver essäer, där kan poängen sparas till på slutet. En essä kan nämligen aldrig sammanfattas, har Horace Engdahls sagt, den existerar bara i sin helhet. Däremot kan en tidningsartikel resumeras. För den delen också en bok även om en roman är mer än bara handling.

I dagens journalistik rör sig mycket omkring etermedia och det mesta där saknar manus. Ingenting skrivs egentligen ner mer än som stolpar och utan interpunktion. Detta därför att man vill att talspråkigheten ska framgå och att man inte vill låta som en uppläsare från ett uppsatsliknande manuskript. Det blir ett helt annat språk än det man skriver i en tidning. Dessutom ogrammatiskt på ett sätt som ingen skulle acceptera i skrift. Men det är ofrånkomligt, och det viktiga är ändå återigen att budskapet blir klart och begripligt. Mycket av det journalistiska språket idag är ett talspråk som aldrig varit avsett att tryckas.

Journalister som hoppar mellan etermedier och skrivna medier har ibland problem med det här.

Är det inte så att tidningarna nu med sina näreditioner fått ett konkurrensvapen gentemot andra medier?

Det har alltid funnits traditioner och en bestämd rollfördelning i mediavärlden. Morgontidningen har haft det breda redovisningsansvaret och analyserande uppdraget, kvällstidningen har kunnat gå in på detaljerna, trycka på en viss punkt i händelseförloppet och drämma till med mer spektakulära uppgifter och avslöjanden. Ingendera har kunnat komma ut så snabbt eller vara så aktuell som radio

och TV, och där har man förlorat allt mer under senare tid. Den nya tekniken kan bli ett sätt att återta initiativet som dominerande nyhetsförmedlare.

Men det finns en risk, eller snarare två. Dels att man inte hinner kolla nyheterna lika noga och att det bara blir kvalitetslösa snuttar. Dels att kommentarerna kommer alldeles för snabbt, ingen har haft en chans att efterforska och studera bakgrund, historia och annat. Meningsfulla kommentarer kräver faktiskt eftertanke och studier. Det hastiga nyhetshanteringen kan bli för hastig. Kommentarer, bakgrund och analys är en typ av journalistik som måste få ta sin tid.

Den här snabbheten gäller ju generellt också all annan kommunikation på nätet. Det flitiga e-mejlandet gör att alla skriver till alla och språkbruket, om någon gitte titta efter, är det nog inte så noga med. Det må kanske kvitta, men risken är att manéret sprider sig långt utanför nätmiljön och in också i andra sammanhang, traditionellt massmediala t.ex. Det är tveksamt om det i så fall är bra.

Tidningsspråket är korthugget nog som det är. Jag kan acceptera det eftersom jag har en motsägelsefull inställning. Jag vill ha ett korrekt språk samtidigt som jag inser att det inte alltid går att kräva det. Men det måste finnas en logisk stringens. En sammanhängande text som inte motsäger sig själv med godtyckliga eller felaktiga slutsatser. Språket ska vara rakt och redigt, klart och koncist. Sedan kan väl då grammatiken få halta, om än bara lite lätt helst.

Då kan ju nästa fråga vara om någonting blir begripligt om språket är obegripligt.

Det är en bra fråga.

Brev I Tiden

Gert-Ove Fridlund

Kommer brevkonsten att kunna överleva i form av e-post? Hur ”formar sig” hädanefter det som brukar kallas privat korrespondens inom de avgränsade fält som den moderna datorn anvisar? Vilka nya villkor möter den som tagit för vana att skriva på papper och försegla papperskuvert och med samma självskrivna rörelser sprätta upp av postverket överräckta försändelser? Handlar det endast om att övervinna nostalgi – eller innebär det nya ilmeddelandet en förändring av mer genomgripande slag?

Ställd mot konventionell brevväxling – handskrivnen eller författad på skrivmaskin – medför e-posten begränsningar ur exempelvis estetisk och emotionell synvinkel. Det är egentligen det som först slår en ingrodd brevskrivare. Den som tar fasta på de akuta intryck som den främmande blick- en förmedlar, upptäcker sålunda snart att vissa sidor av kommunikationen ofrånkomligen faller i skugga; avtryck kopplade till ”vanliga” brev kommer nu att saknas.

Till det som förändras hör själva blickfånget, d.v.s. den fysiska distansen till det fysiska föremålet brev. Meddelandet kan nu inte längre betraktas på önskvärt avstånd, vändas ut och in eller granskas kors och tvärs. Inte heller kan det staplas tillsammans med tidigare inlagor. På skärmen har det nedbringats till en och samma form, praktiskt taget identisk med övriga via nätet förmedlade former. Trots det visar sig formatet kunna skifta på det mest irriterande sätt – så att man vid många tillfällen av just den orsaken riskerar att halka ur texten och dess sammanhang. Ändå saknar den föreskrivna skrivbotten givetvis egenheter och veck, plumpar, överstrykningar, in- och utbuktningar, osv. Den som sträcker sig efter handskrivna tillägg eller andra konkreta bilagor förblir lottlös. Försvunnen är likaså handstilen, signaturen, fingeravtrycken – hela den personliga prägel som emellanåt kompletteras med dofter, parfymade inlägg av menande slag.

Detta symbolvärde skall inte underskattas. Skriftlig kommunikation människor emellan rör sig i hög grad om

symboler, sådant som ibland beskrivs som ”livstecken”. Dessa symboler är ofta oleskrivbara och undanglidande. Värdet av ett vykort – eller ett julkort – ligger nästan uteslutande på det symboliska planet. Ligger symbolen då i hälsningen, signaturen eller det fysiska föremålet brev? Dessa tillsatser tycks sammansmälta. Själva det verbala innehållet – det enda som kan rymmas i ett @-fält – saknar alltså här betydelse. Hur skall sådana hälsningar på ett tillfredsställande sätt kunna ersättas med datorers hjälp?

Lika klart står naturligtvis, att också e-posten uppmuntrar – rentav manar – de båda dialogförarna till korta repliker – och i motsvarande mån avhåller dem från meddelanden av mer utredande eller blottläggande karaktär. Utan att kunna bjuda något symbolvärde i kompensation anvisar formen alltså fragmentariska snitt. Den lämpar sig utmärkt för att rubricera och annonsera ett evenemang, tipsa om möten, föreslå klockslag och samlingspunkter. Tankarna kring sådana hållpunkter faller däremot i periferin. Pappersdialogens marginaler – dessa oinrutade skrivrum som kreativa hål i de samtalandes alfabet – bereds trånga ytor inom de knappstyrda skarpbelysta @-fälten. Här ryms få obelysta utmarker dit sändaren kan locka sin adressat för att i ett dämpat tonläge frammana en förtrolig atmosfär: den standardiserade skärmen återkastar tonarter på ett och samma sätt; stavelserna väger lika tungt.

Mot detta kan givetvis invändas, att även e-posten tillhandahåller finesser och typografisk variation. Den som accepterar de nya, frivilligt etablerade skrivvillkoren finner snart talrika möjligheter i den mån syftet nu är att förläna

sina rader en personlig accent. Nog låter sig det som skall betonas betona! Visst finns resurser med vars hjälp ett budskap effektivt skall forslas fram. Likväl kvarstår grundproblemet, nämligen e-postens oförmåga att avteckna det ursprungliga avtrycket, den radernas autenticitet och impulsivitet som inte ens de mest svindlande kombinationsmöjligheter och raf-finerade eftertryck förmår rekonstruera, imitera.

I den meningen tycks inte sådant som spontana utkast, kärleksförklaringar, minnesbilder eller andra förtroligheter rätt ta gestalt i den elektrifierade rutan. Lika litet lämpar sig nätet för förmedling av nattliga drömmar. Den som vant sig vid att i stearinljusets låga ge uttryck för ögonblickliga förnimmelser finner sig framför skärmen tala till en överklig och ovanligt exponerad adressat. Det kan i många stunder kännas som att skriva ut i tomma intet – mot en gränslös rymd där ingen stavelse ges tillräckligt beskydd. I spontanitetskvävande väntan på grönt ljus riskerar vederbörande samtidigt att känna sig utlämnad åt tekniken och det främmande ljuset – utlämnad och utlämnad. I sådana tvivelsalstrande ögonblick förloras inte sällan associationsbärande kedjor till den speciella texten. Utöver farhågor kring sekretess – verkliga eller inbillade – reser sig i samma vända gärna hinder från en nyckfull och vrenskande apparatur. Skall den ge klar-tecken än en gång – eller kommer tankeflödet nu att bromsas av tekniska skäl? Är det som nu skall skrivas sändbart eller ej? När apparaturen väl står uppkopplad kan inspirationen redan ha sipprat ut. Adressaten har plötsligt förlorats ur sikte, blivit ansiktslös.

De snabba nätutväxlingarna står alltså inte automatiskt i samband med spontanitet, fastän det är möjligt att visavi en och samma adress sända – och få besva-

rade – hundratals brev per dag. En allvarigare invändning är, såsom antytts, att e-posten i än mindre utsträckning torde stimulera formuleringskonsten – eller framförande av ett väl genomtänkt ärende. Kommer den oskyddade e-försändelsen att läsas som vore den inkapslad i ett C5-kuvert? Skall @-avsändarens tryck

**Gert-Ove Fridlund
har arbetat som biblio-
tekarie och är nu
frilansjournalist med
bl.a. musik och
litteratur som
specialområden**

tillmätas samma vikt som ett pappersdokument? Ett centralt problem i detta sammanhang är därför: Hur kommer Löftet att överleva i den nya eran? Kommer det att i längden kunna laddas med bindande innebörd – eller skall det vittra bort bakom vackra ord?

Svaret på den senare frågan sammanhänger med möjligheten till lagring av dokument. Ett lagrat löfte betyder mer än ett uttraderat, ett pärmomslutet mer än ett korgförvarat. På sikt kasseras troligen dock mer än själva löftet. Bekymmer kring bevarande av korrespondens blir särskilt akuta vad gäller dokument av politiskt, litterärt och juridiskt värde. Frågorna är många: Vilka meddelanden vinner på att ligga till sig och växa i vila? Vilka bör sparas – och vad skall gå i papperskorg? Om datorteknikens sårbarhet skall här inte vidare ordas, men förekomsten av virus-smittade filer ger förstås inte

något lugnande besked i lagrings-hänseende.

Trots sin opålitliga natur äger e-posten ändå odiskutabla fördelar. Byggt kring accentfria @-koder ger dess anonyma flöde varje skribent en ny start i livet. Bakom nätet är varje sändare jämlik. Den gränslösa dialogformen torde därutöver kunna rädda personliga kontakter som råkat på glid. Att trycka nytt liv i en förlorad dialog förutsätter i detta fall ingenting annat än en enkel handrörelse, i nödfall en simulerad feltryckning. Förbindelsen är nu upprättad på nytt!

Just så enkelt kan det förvisso stundtals kännas för den som med okritisk blick träder in på denna nyöppnade arena. Måhända bör var och som fattar pennan därför för ett ögonblick låta blicken få ro – i stället för att i blint raseri söka fånga vad som obegripligt är. Till saken hör ju att e-posten åtminstone förefaller ljudlös; utväxlingarna kan försiggå i lugn och ro, dag som natt. Klickandet är samtidigt lika enkelt som att trycka in ett telefonnummer – utan att avsändaren därför behöva blotta sin eventuellt darrande röst. I den meningen är e-posten jämförbar med ett telefonsamtal.

Någon mer djuplodande korrespondens kan dess samtalspartners nog emellertid inte inom överskådlig tid etablera. Vid åtskilliga tillfällen kommer man därför att påminna sig den fröjd som låg i att egenhändigt lägga sin försändelse i en väl tillsluten brevlåda.

Kunskapsnavet

Ett utvecklings- och förändringsprojekt vid Stockholms universitetsbibliotek

Gunnar Sahlin

Utveckling och stora förändringar kännetecknar dagens biblioteksvärld. Den allt snabbare tekniska utvecklingen skapar nya förutsättningar. Det virtuella biblioteket möjliggör såväl förändrade tjänster som helt nya tjänster. Och det nya skall fungera hand i hand med det traditionella biblioteket, baserat på tryckta skrifter. Men också nya krav från såväl användare som huvudmän tvingar fram förändringar. Viktiga begrepp är kundorientering, effektivitet och kvalitetskontroll.

När verksamheten förändras måste även organisationsstrukturen genomgå förändringar. Därför är det föga förvånande att åtskilliga genomgripande organisationsförändringar har genomförts eller genomförs i de svenska biblioteken i slutet av 90-talet. Det gäller både nationalbiblioteket, folkbibliotek och forskningsbibliotek.

I 1998 hade Stockholms universitetsbibliotek (SUB) avspark för sin nya organisation. Vad innebär den och hur genomfördes det utvecklings- och förändringsprojekt som gick under namnet "Kunskapsnavet, Stockholms universitetsbiblioteks väg in i framtiden"? Denna artikel är en beskrivning av detta och ett försök till avstämning av en ständig pågående utvecklings- och förändringsprocess. Det finns ingen defi-

Steg 1. Förstudie

Steg 2. Projektgrupper

Steg 3. En ny organisation struktureras

Steg 4. Övergripande beslut

Steg 5. Avslutning

nitiv slutpunkt och även denna text kan ses som en del i processen.

Steg 1. Förstudie

På initiativ från biblioteket fastslog rektor på våren 1997 direktiv för utvärdering av biblioteket vid Stockholms universitet. Ett konsultföretag (Sinova) genomförde vad som kom att kallas en förstudie. Deras rapport, som var övergripande och avsedd att starta en process, var färdig sommaren 1997. Den skickades omgående hem till alla medarbetare.

Rapporten pekade på det positiva, att biblioteket i sina huvuddrag fungerade tillfredsställande, men också på problemen. Ett sådant problem var att organisationen upplevdes som splittrad och att biblioteket inte fungerade som ”ett bibliotek”. Avsikten med förstudien var dock inte att i detalj gå in på hur bibliotekets olika funktioner fungerade. I rapporten lämnades dock följande övergripande rekommendationer: tydliga mål för verksamheten, en stark biblioteksstyrelse, justering av finansieringsmodellen, bättre omvärldskontakter och satsning på kompetensutveckling.

Steg 2. Projektgrupper

Konsultföretaget lämnade inga färdiga lösningar utan biblioteket skulle självt utarbeta och givetvis genomföra sina förändringar. Tre projektgrupper tillsattes: a) omvärldsrelationer (kundkontakter), b) kompetensbehov, c) arbetsätt, internkommunikationer, kultur. I varje grupp fanns fyra medarbetare och varje grupp hade stöd av en konsult. Under en personaldag i början av hösten 1997 gick hela biblioteket igenom rapporten och grupperna fick impulser för sitt fortsatta arbete. Direktiv fastställdes för grupperna och projektarbetet

pågick under hösten. Gemensamma utgångspunkter för samtliga projektgrupper var att SUB skall kännetecknas av hög kvalitet och god service, ansvar skall tydligt delegeras ut i organisationen och arbetsglädje och entusiasm skall bli honnörssord för personalen på SUB.

Gunnar Sahlin är överbibliotekarie vid Stockholms universitetsbibliotek

Under arbetets gång skulle grupperna ha en bred kontakt med den övriga personalen. Förslagen till utveckling av biblioteket var därför väl förankrade. Därmed inte sagt att det rådde konsensus om förslagen. En avsikt med projektarbetet var att aktivera medarbetarna och bidra till ett ökat intresse för biblioteket. Därför skapades ett intranet som medel för interkommunikation.

Grupperna lämnade sina förslag i januari året därpå. Bland projektgruppernas förslag kan nämnas utveckling av bibliotekarieprofessionen, tydligt ledarskap och tidsbegränsade cheftjänster, SUB som en projektorganisation, ökad kvalitet i verksamheten genom att förenkla arbetet och bättre utnyttja teknikens möjligheter, mer samordning för att underlätta och förbättra arbetet, bättre samordning av det interna arbetet (t.ex. förvärv – fjärrlån), förbättra den interna informationen, öka utnyttjandet av tekniken för det interna arbetet (t.ex. intranet), fler sociala smörjmedel samt förbättrade användarkontakter (ökad kvalitet i referensarbetet, informa-

tionstorg och ej bara diskar, samlad ämnesinformation, ökade institutionskontakter, etablering av en ny informationsgrupp).

Förslagen arbetade in i den nya organisationsmodellen, omsattes direkt i praktiken eller kom så småningom att genomföras.

Steg 3. En ny organisationsstruktur

Samtidigt utarbetades en ny organisationsstruktur, som godkändes i januari 1998. Utifrån en ramstruktur utformade varje tillträdande enhetschef själv sin enhet, i dialog med både de gruppchefer som tillsattes och övrig personal. Under 1998 konkretiserades den nya organisationen, enhet för enhet.

Den nya organisationen har skapats utifrån ett användarperspektiv. Andra väsentliga utgångspunkter för SUB:s organisation är flexibilitet, öppenhet för förändringar och tanken om ”ett bibliotek”, d.v.s. att undvika skarpa gränser i organisationen. Dessutom skall SUB successivt utvecklas mot en projektorganisation.

Biblioteket formades i fyra enheter (mot tidigare nio): Litteraturförsörjning, Information och lån, IT och Administrativ service. Enheterna är i sin tur indelade i grupper. Varje enhet har sina definierade uppdrag, ansvaret är decentraliserat och uppgifterna tydligt delegerade. Det finns övergripande riktlinjer för hela organisationen och en inriktning för ledningsgruppens arbete. En väsentlig del av Kunskapsnavet var samtalen och besluten om fördelning av ansvar, funktioner, uppgifter och uppdrag inom och mellan enheterna.

Varje enhet har genomfört översyner av arbetssätt, funktioner samt rutiner. Här har projektgruppernas förslag kun-

nat användas, men mycket har också arbetats fram inom de nya konstellationer som har bildats. Avsikten var att alla stenar skulle och skall vändas.

Nödvändiga förbättringar genomförs successivt, ett arbete som naturligtvis inte är avslutat.

Under året fick biblioteket också en ny ledningsgrupp. Det är klart utsagt att den skall arbeta med enhetsövergripande och strategiska frågor. I den ingår de fyra enhetscheferna och bibliotekschefen (mot nio i den tidigare ledningsgruppen). Tre enhetschefer rekryterades externt och en internt. Samtliga gruppchefer utom en, funktionsexperter och vissa andra tjänster rekryterades internt. Det blev således en rejäl generationsväxling.

Steg 4. Övergripande beslut

Den tidigare biblioteks nämnden utarbetade *övergripande mål och uppdrag* för biblioteket, som efter att ha behandlats i universitetsledningen godkändes av universitetsstyrelsen i april 1998. Utifrån målen och uppdraget har biblioteket utarbetat de mätbara målen. En av projektgrupperna arbetade fram de styrande värderingar, som skall gälla för oss som arbetar på SUB.

SUB har höga ambitioner på kvalitén och håller på att bygga upp ett heltäckande system för *kvalitetsarbete*. Vi ser detta som en helhet vari ingår mål, uppdrag, styrande värderingar, kvalitetsmätningar, utvärdering och uppföljning av dessa mätningar samt kostnadsanalyser.

I universitetsstyrelsens beslut ingick även inrättandet av en *biblioteksstyrelse*, som har en starkare roll än den tidigare nämnden. Styrelsen är inte rådgivande utan beslutande. Inriktningen är att större frågor som strategival, budget och

kvalitetskontroll skall dominera styrelsearbetet. Styrelseordförande är prorektor, som också är ordförande i universitetets IT-råd.

Universitetsstyrelsen beslutade även om en ny *finansieringsmodell*, som kom att gälla från och med budgetåret 1999. Universitetsstyrelsen beslutar nu om

"SUB har höga ambitioner på kvalitén och håller på att bygga upp ett heltäckande system för kvalitetsarbete."

bibliotekets fakultetsgemensamma kostnader, medan de kostnader som är specifika för de fyra fakulteterna förhandlas fram med respektive fakultet.

Ett av förslagen från projektgrupperna var *tidsbegränsade chefs- och specialtjänster*, men med rätt till förlängning. Enhets- och gruppchefer samt funktionsexperter tillsätts för tre år. De skall avge en avsiktsförklaring vad han/hon vill åstadkomma under treårsperioden. Innan periodens slut görs en utvärdering. Fortsättning eller avveckling diskuteras och beslutas. Det sätts ingen gräns för fortsättning men givetvis är det önskvärt med rotationer.

En utvecklad *interninformation* var en väsentlig del av Kunskapsnavet. Bibliotekets sedvanliga informationskanaler – interntidning, e-post, personalinformationer, enhets- och gruppmöten – har kompletterats med intranet, som kontinuerligt utvecklas och får en allt vidare roll. Givetvis hade vi skapat ett intranet även utan detta utvecklingsprojekt, men det tillkom

snabbare.

Biblioteket har genomfört en inventering av medarbetarnas *kompetens*. Det finns dels en övergripande plan för kompetensutveckling, dels har varje enhet sina planer. Målet är att det skall finnas individuella utvecklingsplaner för alla medarbetare.

I översynen ingick även en fokusering på *bibliotekarieprofessionen* med en betoning på fördjupning och specialisering, tydliggörande av arbetsuppgifterna och kompetensförstärkning.

Steg 5. Avslutning

De nämnda organisatoriska förändringarna är genomförda. Det innebär inte att biblioteket är färdigt med översyner av organisationer, att utvecklingen står stilla eller att förändringar upphör. Förändringar i omvärlden kräver och kommer att kräva en kontinuerlig utveckling av verksamheten. Men den inledande fasen är över.

Nu är biblioteket mitt uppe i genomförande av de konkreta åtgärder, som följer av den process som påbörjades. Det genomförs översyner av olika delar av verksamheten, förbättringar av bibliotekets funktioner, förändringar av arbetsrutiner, konkretisering av målen, utveckling av kvalitetsarbetet o.s.v.. Samtidigt pågår arbetet med ytterligare en spännande fas, att bygga 2000-talets virtuella bibliotek.

Kunskapsnavet – syfte och lärdomar

Bibliotekens ställning är aldrig central i kommunala eller statliga organisationer. Därför var det väsentligt att förankra biblioteket och dess förändringsarbete i universitetets ledning, fakultet, institutioner och för-

valtning. Samtidigt är det av avgörande betydelse att de som är närmast involverade, ledning och projektgrupper, ständigt rapporterar till den övriga personalen. Dessutom spelar ju alltid personalorganisationerna en stor roll vid ett förändringskede.

Syftet med vårt förändrings- och utvecklingsprojekt var inte bara att forma en ny organisation. Det viktigaste var att starta en process, att påskynda en utveckling mot ökat ansvarstagande och engagemang. I ett förändringskede är det av central betydelse att personalen får möjligheter att växa. Det gäller att få fram ett helhetstänkande, där samordning och samarbete spelar en betydande roll i utvecklingen. Ökad delaktighet och motivation är nödvändiga delar av den lärande organisation, som ett bibliotek bör vara.

Förändrade attityder och nya arbets sätt var väsentliga delar av Kunskapsnavet. De förändringar av olika arbetsprocesser som har genomförts och som kommer att genomföras är till vissa delar en följd av detta projekt. Förändringarna är också en naturlig del av den kontinuerliga utveckling, som ett bibliotek alltid befinner sig i.

Åtskilligt av den utveckling som har genomförts på SUB under de senaste åren hade tillkommit utan detta omfattande förändringsprojekt. Alla utvecklingsinsatser har givetvis inte föreslagits av projektgrupperna. Genom nyrekryteringar har det dessutom tillförts nödvändiga impulser, som har skyndat på utvecklingen. Till det positiva bör också nämnas sidoeffekter, som en nybildad kamratförening.

Utvecklings- och förändringsarbetet har genomförts samtidigt som biblioteket har tvingats till omfattande

ekonomiska besparingar. Dessa har visserligen inte omfattat kompetensutveckling. Bibliotekets ekonomiska situation har ändå inneburit att det inte funnits så mycket resurser som vi önskade avsätta till utbildning av personalen i organisationens kultur, djupare kunskaper om förändringarnas betydelse, utvecklingsbehovet och förståelse för den nya organisationen.

Besparingarna har givetvis försvårat processen, men de har samtidigt nödvändiggjort en fokusering på vad som är kärnan i verksamheten. Redan före utvecklingsprojektet hade biblioteket påbörjat besparingar. Därför fanns redan uttalat en strävan mot ökad effektivitet, som en nödvändighet för att biblioteket skall klara en alltmer krävande framtid.

En hårdare situation för medarbetarna – med krav på ökad effektivitet, besparingar och färre anställda som skall göra fler arbetsuppgifter – går inte oförmärkt förbi. Besparingar har dessutom inneburit att vår service på några områden har försämrats. Gamla försyndelser som förr eller senare måste rättas till, och allra helst med en gång, underlättar heller inte situationen.

Är då SUB ett bättre, sämre eller lika bra bibliotek nu som före projektets början? En sak är säker, biblioteket har genomgått synliga förändringar och arbetet inom organisationen är till vissa delar annorlunda än tidigare. Givetvis finns det kritiska interna röster mot bibliotekets nuvarande inriktning. Alla är inte lika positiva till förändringarna. En del tycker att ingenting händer och andra att det händer för mycket. Givetvis begås misstag och

det tas felaktiga beslut. Kritik skall dock inte ses som ett hot utan som ett bidrag till utveckling. En omfattande utvärdering av förändrings- och utvecklingsprojektet blir en senare fråga.

Avslutningsvis är det några uttryck som känns centrala vid en denna genomlysning av projektet:

Tydlighet – medarbetarna skall vara medvetna om vart biblioteket är på väg och om mål och inriktning.

Konsensus är inte det väsentligaste – alla kan inte vara överens. Olika uppfattningar kan däremot bidra till utvecklade verksamheten.

Organisationsmodeller är inte det viktigaste – utan attityder och yrkesrollen.

Utgå från helheten och styrning med mål, ekonomi och utvärdering.

Ha ett långsiktigt mål i sikte – men var beredd att justera inriktningen.

Ha tålamod – att påbörja en förändringsprocess tar lång tid och måste få ta tid

Utveckling och förändring är ständigt pågående processer.

Light My Fire

Conny Äng

”I saw the light”. Så sades en gång uppe i Norrland. Av en typ. Det händer oss människor då och då att vi gör. Ser ljuset. Öppningen, möjligheterna. Hur är det med oss biblioteksfolk? Ser vi ljuset? Ser vi framtidens oerhörda möjligheter? Just nu tittar jag ut ifrån den mäktiga Villa Swartz, ut över Promenaden, mellan lindarnas grenar. Solen blänker igenom de kvarvarande gulbruna löven. Mild atmosfär, mjukt, och vackert. I see the light. Åtminstone fysiskt. En parentes: (perfekt väder för golf. Förstår varför spelet har sina rötter däruppe i Skottland.)

Eller borrar vi ner oss i underjorden. Mörkret. Svårt, svårt. Går inte, går inte. Läger våra öden i andras händer. I makternas, överheternas; helst statens. Det är inte bibliotekens ultimata uppdrag. Biblioteken är obundna försvarare av de yppersta mänskliga friheterna. Så ser jag det. I den kampen finns bara ljus. Nuet och framtiden ska bara bli ljusare och ljusare, klarare och klarare. Här ses bibliotekens roll.

Efter marknaden och informationstekniken har offentlig-sveriges debatt återgått till internfrågan politik, demokrati, samhällsutvecklingen bestämd av stat och kommuner. Fast i en förskjutet form från förvaltningssveriges glansdagar på 70-talet. Demokratiutredningen. En mycket vid och spännande diskussion finns under dess täckmantel. Spana in webbplatsen www.demokratitorget.gov.se.

På vårt område blir rubriken gärna Biblioteken och Demokratin. Vi ska inte alltid blanda samman politik med demokrati. Det senare står för folkvälde, det förra för den praktiska statskonsten. För biblioteken är demokratin det begrepp som fokus ska riktas mot. Skriftställaren mm Noam Chomsky säger i sin senaste bok *Makt, lögn och motstånd*, att i det moderna samhället ligger makten hos staten eller i kontrollen över den privata ekonomin. Det är två maktcentra som är nära sammanbundna med varandra i vår typ av demokrati – den kapitalistiska demokratin. Enligt Yaleprofessorn, och en av de främsta demokratidebattörerna, Robert A Dahl, två önskvärda system som kan motverka varandra. Intellectuella har en benägenhet att se staten som en väg till makt, prestige och inflytande. En bild av det

är idag den diskussion som några för om det statliga folkbiblioteket. Befängt enligt min mening. Vad säger ni istället om utsagan ”att makten ligger i biblioteken och är till för den frie medborgaren”? Det är jag som säger det, och så ser jag på vår roll. Obundna, sega och rättrådiga står vi där! Med öppna sinnelag och visad glädje över människans storhet.

Nu är världen som den är och blygsammare kan bibliotekens roll möjligen uttryckas. Då tilltalar mig mycket vad filosofen Bertrand Russell har sagt någonstans att ”jag har alltid stått på förlorarnas sida”. Skulle den inställningen gälla som motto för oss bibliotekarier skulle vi bidra en hel del till demokratin.

Författaren Anders Johnson har för Demokratiutredningen skrivit *Läsarna och demokratin* (SOU 1998:134). Han skriver om demokratins dimensioner. Två formella finns. Den första är de politiska friheterna för åsikter, yttra sig, organisera sig och att mötas. Varför just politiska? Begreppet kan tas bort. Som jag menat: demokratin är större än politiken. Den andra är allmänna val och lika rösträtt. Men det intressanta, menar han, det är den tredje dimensionen. Den som handlar om medborgarnas delaktighet i diskussionerna. Och därmed påverka, utöva sin egen makt för att få de valda makthavarna att lyssna. Den här dimensionen är demokratins djup. Det är i den dimensionen Anders Johnson ser den svenska demokratins problem i dag.

Torget för den tredje dimensionen är biblioteken. Bland andra naturligtvis. Men kan ni se ett mera självklart torg för medborgaren i sin demokratiska uppgift? Här finns ordet, bilden, sanningen, osanningen. Kommunikationerna. Här finns t o m de direkta mötestillfällena. Light the ...

ABM-Skåneprojektet –

Ett levande projekt

Ulla Brohed

”Jag har hittat en toppenbild på en gammal vagn på en lerig Skåneväg på 1800-talet”, ”Och vi har just katalogiserat och digitalfotograferat reseffekter som kommer att passa jättebra”, ”Vi har utmärkta inspelade skillingtryck som passar in”, ”Och vi har plockat fram förordningar om vägar och gästgiverier”, och ”Vi håller på med en litteraturlista” – bidragen är legio när den entusiastiska arbetsgruppen inom ABM-Skåneprojektet träffas. ABM är en förkortning för Arkiv, Bibliotek och Museer.

Alltsedan beslutet kom från KK-stiftelsen i maj 1998 att medel beviljats – bara hälften av vad vi äskat, men ändå! – satte gruppen högsta fart med planeringen av projektet

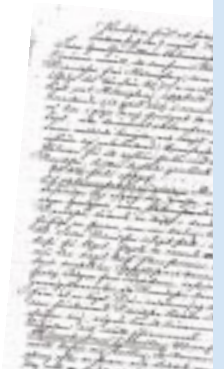
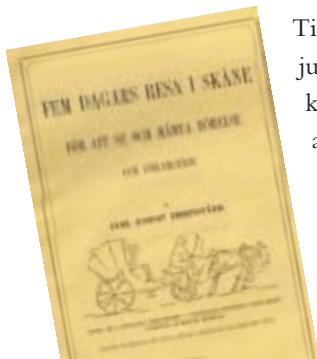
”Resor i Skåne”.

Tidpunkten var utmärkt. Skåne hade just blivit ett län. Det var viktigt att knyta kontakter över länsgränserna, att sudda bort revir mellan institutioner.

En Styrgrupp bildades med universitetsbibliotekarie Göran Gellerstam som ordförande.

Koordinator för projektet är Lunds Universitetsbibliotek. Övriga deltagande institutioner är Kulturen i Lund, Landsarkivet i Lund, Regionmuseet i Skåne/Kristianstad, Malmö Museer, Malmö Högscolas bibliotek, Malmö stadsbibliotek och Länsbibliotek Skåne. I arbetsgruppen ingår förutom representanter för dessa institutioner också representanter för Helsingborgs Museum och Etnologiska Institutionen vid Lunds Universitet

En konferens i januari 1999 lockade 100 deltagare. Där presenterades våra planer och vi fick kontakt med olika organisationer i regionen. Vi kunde också marknadsföra de fyra workshops vi planerade. Under våren genomfördes tre av dem – Struktur, Bild och Text. Den återstående om databaser ägde rum i september. Samtliga workshops gjorde skäl för namnet. Förutom föredrag gavs också möjlighet till diskussion och grupparbete inom ämnet. Störst arbete lade Lena Wilhelmsson, fotograf på Helsingborgs Museum ned på workshopen kring bild där fotofirmor ställde

upp med utrustning så att deltagarna praktiskt kunde pröva på olika nya tekniker.

Projektmedlen och den stora kompetens som finns i arbetsgruppen gav oss möjlighet att plocka in utmärkta föreläsare: Kim Pedersen från Københavns Grafiske Højskole när det gällde strukturen, Adim Lundin, EBI AB när det gällde bild. Inom bild gavs också exempel på hur andra museiinstitutioner arbetar. "Textshopen" hade föreläsare som Peter Linde från Högskolan Karlskrona/Ronneby, Colm Doyle från NetLab vid Lunds UB, Johan Förander, Juridiska institutionen, Lunds Universitet och slutligen Thorsteinn Hallgrímsson från Reykjavik som presenterade det storslagna isländska SAGA-NET-projektet. Workshopen om databaser ägde rum i oktober. Där medverkade Christer Larsson från INSAM, Jacob Lundkvist från Gränna Museum, Lena Wilhelmsson och lärare från Högskolan i Kristianstad.

Deltagarna i workshops har i stort sett varit desamma eller varit specialister inom samma arbetslag vilket innebär en stor kompetenshöjning för de

deltagande föreningarna eller institutionerna. Den ursprungliga tanken att deltagarna i workshops skulle kunna vara lärare i regionen förstärks genom den utbildningsinsats med Sw-IT-medel som Lunds Landsarkiv dragit igång.

Parallellt med arbetet på workshops har arbetsgruppen förberett material för ett multimediaprojekt baserat på bidrag från de tre sektorerna. Det svåra är att verkligen integrera materialet så att inte varje sektor gör sin egen "resa".

Inspirerade av Kim Pedersen har Lena Wilhelmsson och Göran Kristiansson med bistånd av Ralph Haglund utarbetat ett s.k storyboard med struktur för ABM-Skånes hemsida på temat Resor i Skåne. Det finns en berättande del med olika reseberättelser som illustrerar resandet i Skåne.

Berättelserna rör olika färdstätt och resandet i olika samhällsgrupper. En referensdel skall innehålla länkar och tematiska presentationer av t. ex. olika transportmedel ungefär som ett uppslagsverk. Under hösten kommer strukturen att börja fyllas med material dels från arbetsgruppen, dels från deltagarna i den SwIT-utbildning som pågår i landsarkivets regi. Att gå från teori till förverkligande innebär stora utmaningar. Det gäller att begränsa sig och samtidigt följa en röd tråd. Just nu brottas många personer med olika uppslag för sin multimediapresentation. Så småningom kommer materialet att bli tillgängligt för allmänheten.

Men ABM-Skåneprojektet innebär mer än själva Internet-projektet. Samtidigt med projektet bildades Regionala ABM-gruppen i Skåne.

Där ingår cheferna för

Helsingborgs Stadsarkiv, Kulturen i Lund, Kultur Malmö, Landsarkivet i Lund, Lunds Universitetsbibliotek, Länsbibliotek Skåne, Regionmuseet i Skåne/ Kristianstad, Skånes Arkivförbund, högskolebiblioteken i Kristianstad och Malmö samt Malmö stadsbibliotek. Ordförande är landsarkivarie Jan Dahlin.

På nationell nivå finns en grupp för nationellt ABM-samarbete som till intet ringa del har sina rötter i Skåne och det arbete som bedrevs inom det DFI-stödda projektet *Återsökning av information bevarad i enskilda arkiv* i mitten av 80-talet och en efterföljande förstudie för hela ABM-området finansierad av FRN. I detta arbete förbereddes den samordning som sedan ägt rum. Ansvaret för den nationella samordningen har sedan tagits över av nationella institutioner.

Det finns många motiv för ett regionalt ABM-samarbete mellan kulturinstitutionerna:

Gemensamma ansökningar om projektmedel, gemensam kompetensutveckling och utnyttjande av den samlande kompetensen inom området, ökad tillgänglighet till kulturarvet.

Samarbete ger också en ökad slagkraft åt kulturinstitutionerna i regionen.

Gruppen har yttrat sig om Utvecklingsprogram för Skåne och haft överläggningar med den regionala utvecklingsenheten. Man har också skrivit till Utbildningsdepartementet angående

Ulla Brohed, Malmö stadsbibliotek, är administrativ projektledare i ABM-Skåneprojektet

den nationalbiblioteksfunktionen vid Lunds UB där en mödosamt uppbyggd del i den långsiktiga nationella och regionala informationsförsörjningen hotas.

Under hösten kommer gruppen särskilt att arbeta med industriminnesfrågor och förbereder bildandet av ett bredare industrihistoriskt forum för Skåne och Blekinge.

Det är många nätverk som bildats eller fått ny kraft genom ABM-samarbetet. När projektet "Resor i Skåne" börjar läggas ut på Internet kommer skolor och allmänhet att få stor glädje

av arbetet och också kunna bidra till dess utveckling. Det vore trist om arbetet fick avbrytas på grund av avsaknad på pengar.

De ingående institutionerna har hittills satsat stora resurser i form av personaltid för att möjliggöra workshops och sammanställa material till sajten.

Projektet skulle fungera bra som mönsterbildande för andra som vill starta liknande projekt. Vi arbetar därför intensivt på att hitta nya externa medel. Idéerna hos den regionala ABM-gruppen, styrgruppen och arbetsgruppen är många vad gäller utveckling inom och mellan regionens olika institutioner.

Information:

Handelsvara eller lockvara?

Om online/webbmarknaden och informationens förändrade roll

Lars Klasén

Informationens roll håller på att förändras. Snabbt och oförutsägbart. Det beror naturligtvis på Internet. Nyligen basunerades det ut att Encyclopaedia Britannica, världens mest kända uppslagsverk, blir gratis på webben. Orsaken är att intäkterna har varit för små för att på sikt klara utgivningen. Och eftersom försäljningen av både det tryckta 32-bandsverket och CD-ROM-versionen dalar så beslutade sig ledningen för att ta tjuren vid hornen och istället satsa på annonsfinansiering.

Internetgenerationen, som är van vid att information är gratis, såg beslutet som självklart – men inte desto mindre populärt. Så populärt att webbplatsen bröt ihop under anstormningen från alla som ville dit.

Måttligt populärt var däremot beslutet bland de aktörer som fortfarande (?) säljer information. Ju mer som ”skänks” bort desto svårare blir det att själv ta betalt. Speciellt brydda här i Sverige är nog utgivarna av Nationalencyklopedin, Focus och Bonniers Lexikon, där den sistnämnda ju kom ut på webben i våras – som betaltjänst. Annonfinansiering är knappast att tänka på. Underlaget på den svenska marknaden går inte att jämföra med Encyclopaedia Britannicas, det vill säga hela den engelskspråkiga världen. Därtill kommer dess oerhört starka varumärke, som såklart gör den attraktiv för annonsörer.

Lika brydda är de som driver internationellt etablerade online/webbtjänster, som till exempel Dialog Corp. Inte nog med att de alltmer är pressade av såväl nya webbtjänster som etablerade databasproducenter som etablerar sig själva

på webben. Nu möter de också i allt högre utsträckning konkurrens från aktörer med gratis, annonsfinansierad information – varav vissa erbjuder lika stora och avancerade databaser som de själva. Bland dessa finns sökmotorn/portalen Northern Light, som ger tillgång till gratis sökning i 5.400 källor i fulltext (funna artiklar mm kan köpas styckvis mot kreditkortsbetalning). Och nystartade Powerize.com, byggd på skelettet av nedlagda IBMs InfoMarket, gör samma sak med 2.400 källor – bara inom området affärsinformation.

Faktum är att information istället för handelsvara i allt högre utsträckning degenereras, ... förlåt, *övergår* till att bli en lockvara. Som används inte bara av annonskrängare utan av allt från stora e-handelsplatser till aktiemäklare, banker, försäkringsbolag och bokhandlare – ja, alla som vill locka kunder till sina ”egentliga” tjänster och varor. Värdet av informationen är peanuts i sammanhanget!

En fråga för ”samhället” är den eventuella risken just för att informationen ”degenereras”. Kanske blir utbudet (ännu) mer styrt av ekonomiska än ”nytt”-intressen? Kanske sjunker kvaliteten? Etc. Såklart ett hot mot informationsförsörjningen i allmänhet – och kanske mot forskning och utveckling i synnerhet. En fråga för oss i informationsbranschen är förstås om det alls kommer att gå att ta betalt för information i framtiden. Av slutanvändarna alltså.

Just inom forskning och utveckling finns tecken på att inte bara sökningar utan även ”råvaran”, dvs tidskriftsartiklar mm (eller vad de nu kommer att kallas), blir gratis på

webben. Så här säger Barbara Kirsop vid Bioline Publications i Information World Review (IWR) Nov. 1999: *"The future role of journals is uncertain and while the market requires them they will continue, but if free archives are an option it is likely that the scientific community and libraries will prefer that route."*

Hon är inte ensam i denna tro...

Här kommer jag osökt in på frågan om den vetenskapliga publiceringsprocessen. Här tycks ingen tveka: "peer review" kommer att bestå. Men hur ska det bekostas? Bioline överväger "author-pays", dvs att författarna får betala för sig! En udda företeelse? Inte om man får tro artikeln "Physics for free on the Web" i IWR March 1999. Där berättas om "New Journal of Physics", publicerad av Institute of Physics och Deutsche Physikalische Gesellschaft och bara tillgänglig via webben – gratis. Så här säger John Haynes, Institute of Physics: *"Payment by authors is not a new idea. Our research showed that a page charge of one hundred dollars is not unusual in the US. This makes our flat rate charge of five hundred dollars, regardless of article length, attractive to authors."*

"The end of online as we know it"

"Online as we know it is dead." Ja, ungefär så uttrycker sig Marydee Ojala, redaktör för Database (som symptomatiskt nog nu bytt namn till EContent ...), i dess april/majnummer 1999, och fortsätter *"Perhaps, to put it more gently, online has evolved into something quite different than we expected"*. Det är bara att instämma.

Jag brukar inleda mina översikter över online/webbmarknaden med att

berätta om den koncentrationsprocess som pågått ända sedan 1980-talet.

Framför allt de större, etablerade, online/webbtjänsterna har blivit allt större, fått allt fler kunder och blivit allt lönsammare. Tillvaron för användarna har blivit mer angenäm, eftersom de har

Lars Klasén är informatiker vid Sema Group InfoData AB

kunnat finna mer och mer av den information de behöver via en eller några få leverantörer. Väl strukturerad och enhetligt sökbar. På senare tid har jag också lagt till att traditionella medieaktörer, speciellt förlag, blivit alltmer aktiva. Det märks bland annat på alla uppköp de företar.

Men frågan är nu om inte koncentrationen nått sin topp. För det första därför att allt fler nya tjänster nu börjar nå en anseelig storlek. Internationellt rör det sig om aktörer som Engineering Index (köpt av Elsevier 1998), Ovid (köpt av Wolters Kluwer 1998), SilverPlatter m fl. För det andra därför att koncentrationen i toppskiktet knappast kan nå längre. Men osvuret är väl bäst ... Det var nog lite svårt att gissa att till och med så stora aktörer som Dow Jones Interactive och Reuters Business Briefing skulle slå sina påsar ihop, vilket skedde i somras. Nu sker en gradvis övergång till den nya tjänsten Dow Jones Reuters Business Interactive, som ska stå helt klar nästa sommar.

Därmed består toppskiktet vad gäller de verkligt stora aktörerna med huvudsakligen textbaserad information numera av fyra, nämligen Lexis-Nexis,

Dialog Corp., West Group/Westlaw och Dow Jones Reuters Business Interactive. Årsomsättningen är från 2 miljarder kr och uppåt. Angående förlagens roll: Lexis-Nexis ägs av Reed-Elsevier och West Group/Westlaw av Thomson Corp.

Om jag skulle våga mig på en gissning om kommande händelser i toppskiktet så skulle jag säga att Dialog Corp. ligger bäst/sämst till, trots att det bara gått två år sedan det bildades när M.A.I.D (med Profound) köpte Knight-Ridder Information (med Dialog och DataStar). Sedan dess har utvecklingen för Dialog Corp. definitivt inte gått på räls. Man har fått backa från sin uppenbara intention att integrera de tre söksystemen, bland annat på grund av protester från användare. Och när man mötte hoten på marknaden genom att haka på trenden mot fastpris genom att höja minimipriset per år för Dialog med sådär en faktor tio till ca 8.000 kr per år ledde det också till protester – och många avhopp. Det senaste draget är en lika rejäl höjning vad gäller grundpriset för DataStar.

I och med detta är det – enligt min tolkning – slut med alla småkunder för Dialog Corp:s del. I alla fall från de "ordinarie" tjänsterna. Ty samtidigt annonserar man ett samarbete med Netscape om tre nya portaler för gratis sökning! En tillhandahåller affärsinformation, en naturvetenskap och en teknik. Funna artiklar kan köpas styckevis via kreditkort. Tala om att följa John ... dvs bland annat Northern Light och Powerize.com! Med den skillnaden att Dialogs portaler slår till med hela 50.000 källor! Fortsättning följer ...

I en division en bra bit under toppskiktet finns ett antal medelstora som också agerar internationellt. Bland dessa

kan nämnas STN International, FT Profile, OCLC First Search, Engineering Index, Ovid, SilverPlatter, Questel-Orbit, Dimdi med flera.

Webben har gjort det enkelt att själv publicera sig. Som antytt nyttjas denna möjlighet av allt fler databasproducenter. Oftast tar man dock det säkra före det osäkra och låter databasen/erna ligga kvar vid de etablerade online/webbtjänsterna. Ett välkänt exempel är just Engineering Index.

Men så finns det sådana som helt lämnar online/webbtjänsternas trygga värld för att själv pröva sina vingar på webben. Ett uppmärksammat fall nyligen är tyska Hoppenstedt med dess databaser, ledande inom tysk företagsinformation. Som en orsak anges att man genom att själv tillhandahålla databaserna slipper avbräck i form av provision. En annan är att man önskar direktkontakt med användarna. Hoppenstedt uppger dessutom att "inkomsterna från onlinetjänsterna har minskat dramatiskt under de senaste åren". De sällar sig därmed till den allt stridare ström av databaser som lämnar Dialog Corp, Lexis-Nexis, FT Profile, STN International, Questel-Orbit etc.

Frågan är nu om användarna hittar fram till databaserna. Det är onekligen en viss skillnad att göra sig bemärkt bland miljontals webbplatser mot att exponeras bland till exempel Dialog Corp:s närmare ettusen databaser. Dialog har också ett känt varumärke och hundratusentals användare – som har råd att betala för sig. På webben får man förlita sig på att sökmotorer och andra sökportaler verkligen finner "rätt" källa och verkligen hänvisar till just Hoppenstedt när en användare söker efter information om befattningshavare vid tyska företag. Och hur det är

med den saken vet vi ju ... Sedan gäller det att få dem som hittar fram att betala för informationen – vilket Internet-användarna i gemen inte är beredda till.

Ett sätt att synas är att köpa sig en plats på en portal. Men då drabbas man

"Online/webbmarknaden är alltså inne i en stark förändringsprocess. Effekterna har dock ännu inte märkts särskilt mycket vad gäller den svenska marknaden"

ju av de avbräck man ville slippa! Nåja, lite lägre trots allt. Ty medan en online/webbtjänst, som ju gör arbetet med att lägga upp och ha databaser i drift, ofta kräver mellan 30 och 70 procent av fakturerat belopp i provision så tar en portal bara kanske 5-10 procent. Portal, förresten? Numera kallar sig även Dialog och de andra online/webbtjänsterna för portaler! Följ John ... igen. Men varför inte? Här är det ju verkligen relevant!

Online/webbmarknaden i Sverige

Online/webbmarknaden är alltså inne i en stark förändringsprocess. Effekterna har dock ännu inte märkts särskilt mycket vad gäller den svenska marknaden, i alla fall inte vad gäller marknadsstruktur, intäkter, etc. Ingen av de nya aktörer som riktar

sig till yrkesverksamma och som tar betalt för information har nått någon avsevärd storlek. Helt klart kommer dock stora förändringar att ske. Inom loppet av något eller några år kommer till exempel några av de aktörer som idag sprider sin information på CD-ROM att ha fått en viktig roll. Annonnsfinansierade tjänster och en stark utveckling vad gäller myndigheternas informations-spridning – oftast med gratisinformation – är några andra faktorer i denna utveckling.

Det visar den studie av den svenska online/webbmarknaden jag just slutfört för statskontorets räkning och som ingår som en del i en europeisk kartläggning (MSSTUDY ; Statskontoret 1999:41)*. Marknaden har fortsatt växa även efter webbens genomslag, om än i ganska modest takt. Det rör sig om ca 12 procent per år 1994-1998. Se tabell 1, som redovisar tillväxten för branschens delområden. Den totala marknaden 1998 var drygt 1.400 miljoner kr. Eventuella intäkter från annonsförsäljning (totalt 200-300 miljoner kr; varav merparten dock rörde hushållsriktade tjänster) ingår inte.

I figur 1 till höger visas specifikt

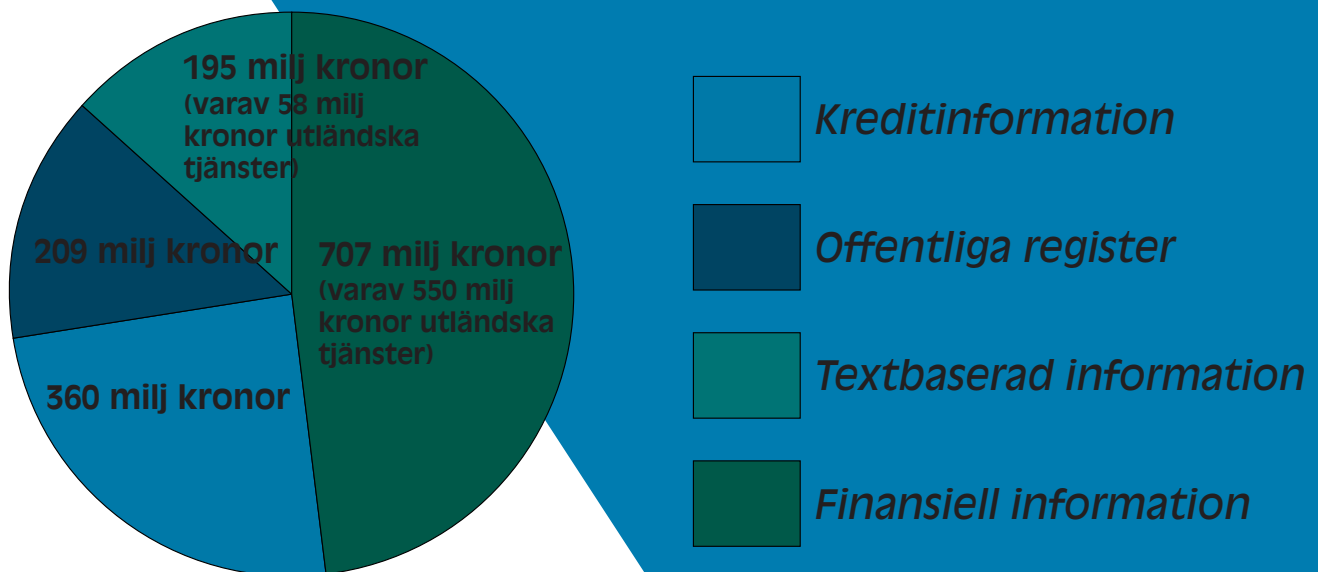
Tabell 1. Den svenska marknaden 1994 och 1998 för online/webb (miljoner kronor)

Område	1994	1997	Tillväxt/år
Finansiella tjänster	521	707	10 %
Kreditinformation	240	360	10 %
Offentliga register	129	209	13 %
Textbaserade tjänster	75	137	16 %
Totalt	965	1413	12 %

läget 1998 inklusive den andel som rör utländska tjänster.

Figur 1. Uppskattning av den svenska marknaden för online/webb 1998

Användare

Jag har också gjort uppskattningar av antal användare inom de olika områdena. Se tabell 2.

Tabell 2. Antal online/webbanvändare 1998 (betaltjänster).

Område

Finansiella tjänster/ realtidstjänster	5-10.000 användare
Kreditinformation	3-40.000 användare
Offentliga register	110-130.000 användare*)
Textbaserade tjänster	100-150.000 användare**)
Totalt	200-300.000 användare**)

*) Mycket osäker uppgift pga många företagslicenser, kollektiva fastprisavtal för högskolor etc.

***) Överlappningar mellan områdena förekommer.

Uppgifterna ovan kan nyttjas för att beräkna hur mycket användarna inom de olika områdena i genomsnitt spenderade. Se tabell 3, vilken för jämförelsens skull också redovisar läget 1994.

Tabell 3. Det belopp som en användare spenderade i genomsnitt online/webb 1994 och 1998.

Område	1994	1998
Finansiella tjänster/ realtidstjänster	70.000 kr	90.000 kr
Kreditinformation	25.000 kr	10.000 kr
Offentliga register	3.000 kr	2.000 kr
Textbaserade tjänster	4.000 kr	1.000 kr

Bortsett från finansiella tjänster/realtidstjänster har således de belopp som en användare genomsnittligt spenderade sjunkit avsevärt jämfört med 1994. Den viktigaste orsaken till

detta är naturligtvis den stora tillströmningen av nya användare sedan 1994, då antalet var ca 100.000. Det rör framför allt området textbaserade

tjänster, främst beroende på att det blivit allt vanligare med fastprisavtal för högskolor m fl.

Webben tar över

En allt större del av användningen sker via webben. Naturligtvis är det skillnad mellan områdena, beroende på tjänsternas karaktär. Så passar t ex webben utmärkt för textbaserad informa-

tion. Jag gissar att minst 95 procent av användningen av sådan information kommer att ske via webben år 2000.

Tillväxten vad gäller användning av offentliga register sker idag till stor

del genom den webbåtkomst till dessa som erbjuds av Sema Group InfoDatas InfoTorg. De flesta myndigheter utvecklar nu också egna webbgränssnitt, vilket innebär att säkert hälften av användningen av offentliga register år 2000 kommer att ske via webben. Trenden

är densamma vad gäller kreditinformation. Däremot passar givetvis inte webben för "äkta" finansiell realtidinformation, handel med värdepapper, etc.

Finansiell information: Många nya på webben - men etablissemanget består

Finansiell information var det största delområdet inom online/webbmarknaden 1998 – som vanligt. Den största enskilda aktören är Reuters, som omsatte över 400 miljoner kr.

Bonnierägda SIX omsatte över 120 miljoner kr, och amerikanska Bridge Information, bildat 1998 genom en sammanslagning av Bridge och Dow Jones Markets, en bit under 100 miljoner kr. Svenska Ecovision omsatte 28 miljoner kr och amerikanska Bloomberg under 20 miljoner kr.

Vid sidan av de centrala leverantörerna har en rad tjänster vuxit upp på webben som erbjuder olika slag av finansiell information. I Sverige torde det röra sig om ett hundratal. Viktigast bland dessa är fondkommissionärer, banker, andra som erbjuder handel med värdepapper och webbplatser bakom vilka finns olika medieföretag.

Den information som dessa erbjuder ingår emellertid normalt oftast i ett abonnemang eller kundåtagande av något slag och/eller kan oftast betecknas som t ex en bonus eller helt enkelt lockvara för tjänsten ifråga. Man tar alltså inte betalt specifikt för informa-

tionen. Vad gäller den realtidsinformation som erbjuds, inkl finans- och affärsnyheter, härstammar den alltid från någon av de egentliga leverantörerna av finansinformation på marknaden – och är oftast bara ”nästan” realtid. Ett

exempel är halvminutgamla börskurser gratis. Därmed har inte heller marknaden för de stora finanstjänsterna utarmats. Den lilla generella prissänkning som skett tycks ha kompenseras genom en större försäljning via de nya webbtjänsterna. Därtill erbjuds de egna kunderna ofta någon form av nyheter, analyser mm som produceras av en egen eller externt anlitad redaktion eller experter.

Kunderna kan vara företags ekonomiydelningar, myndigheter mm, men är till allra största del privatpersoner – även om de i många fall nyttjar tjänsterna under arbetstid. Totalt sett rör det sig om kanske över hundratusen användare. (Vilket inom parentes sagt fått även de

stora leverantörerna att börja satsa på ”light”-versioner av sina tjänster på webben).

Kreditinformation: Uppstickarna ännu små

Beträffande kreditinformation dominerar Upplysningscentralen UC och Dun & Bradstreet Sverige, fortfarande stort, vardera med årliga intäkter från online/webbanvändning på i storleksordningen minst 200 miljoner kr. Men marknaden är i inne i ett föränderligt skede. Nya webbaktörer har trätt in, bland dem Bonniers Kreditfakta och Svensk Upplysningstjänst. De är dock ännu små, relativt sett. Kreditföretagen säljer också ren bolagsinformation. Därför innebär det stora utbudet av sådan information – ofta gratis – från andra nya aktörer på webben ett hot mot samtliga.

Offentliga register: Väl fungerande infrastruktur

De offentliga register som omsatte mest 1998 var Sparnämndens SPAR och Lantmäteriverkets Fastighetsdatasystem, vardera över 50 miljoner kr. InfoTorg är den största aktören inom området. Utöver tjänster och databaser i egen drift, bland dem just SPAR, Basun (nationellt företagsregister) och InfoTorg/Rättsbanken, ger man åtkomst till nämnda Fastighetsdatasystemet och därtill alla andra stora statliga register, till exempel Vägverkets bilregister och PRVs aktiebolag-, handelsbolags- och föreningsregister. F ö kan nämnas att Sema Group InfoData nyligen förvärvat sina konkurrenter Fastighetsfakta Online och Autotel/Telebild från Telia, båda två distributörer av offentliga register, och integrerat dessa i InfoTorg.

Den webbifiering som genomförs eller kommer att genomföras av informationsleverantörerna själva kommer naturligtvis att påverka InfoTorg. Dock först på lång sikt, bland annat eftersom den tar lång tid att realisera. En annan viktig orsak är att åtkomsten i stor utsträckning sker via en ”infrastruktur” som består av ett stort antal fasta kommunikationslinjer och datorkopplingar och berör så stora användargrupper och många organisationer/kunder. InfoTorg har omkring etthundratusen användare och flera tusen kunder, i många fall mycket stora.

Gratis åtkomst till registren, i alla fall i sin helhet, står inte på dagordningen. Bland hindren finns dels förekomst av personuppgifter, som kräver speciella avtal och i flera fall möjlighet att identifiera varje enskild användare, dels att verksamheten, som idag till stor del är intäktsfinansierad, då måste skattefinansieras. Sammanlagt rör det sig om uppemot tvåhundra miljoner kr.

Textbaserad information: Område i stark förändring

Området textbaserad information är det som påverkas mest av utvecklingen på webben. De omsättningsmässigt största tjänsterna 1998 var AffärsData och Dialog Corp., den förstnämnda med gissningsvis något över 25 miljoner kr, den andra något under, vad gäller svensk användning. I intervallet 5-10 miljoner kr låg InfoTorg/Rättsbanken, STN International, BTJ/ArtikelSök, Karolinska Institutet samt FT Profile – allt enligt mina egna uppskattningar. I brist på uppgifter för 1998 kan mina siffror för 1997 ändå indikera läget i övrigt. De visar en lång rad tjänster i intervallet 1-2 miljoner kr, bland annat

Bibsys, Questel-Orbit, SCBs Statistiska databaser, Mediearkivet, Byggdok/Byggtorget, Engineering Index, Ovid och Lexis-Nexis.

Som framgått ovan möter aktörerna inom området konkurrens inte bara från nya aktörer med motsvarande information, som tillhandahålls till ett lägre pris eller ibland till och med gratis, utan också från producenter (t ex förlag) som själva börjat erbjuda sin information online via webben.

De nya aktörerna tillhandahåller normalt sin information till fast pris och den har därmed nått mycket stora nya användargrupper. Detta innebär en jättelik prisdumpning, som bara motverkas av att fler kunder löpande tillkommer. Det håller marknaden intäktsmässigt på ungefär samma nivå som tidigare. Utvecklingen har hittills mest berört utländska aktörer, men är på gång att ta fart även här. Utöver Bibliotekstjänsts ArtikelSök, som länge erbjudit fastpris till kommunerna, tecknar AffärsData, Mediearkivet, PressText och InfoTorg/Rättsbanken sådana avtal i allt större utsträckning. I flera fall är KB/BIBSAM en viktig avtalspart.

Apropå prisdumpning kan här nämnas att till exempel avtalet med AffärsData för högskoleområdet kan innebära en så låg kostnad som några tiotusent per användare och år, förutsatt bred användning.

En stark påverkansfaktor är offentlig information gratis på webben. De viktigaste exemplen är Riksdagens Rixlex och KBs Libris. Båda dessa konkurrerar med kommersiella aktörer som säljer delvis samma information. Offentlig information inom det rättsliga området har för övrigt lockat andra aktörer än etablerade InfoTorg/Rättsbanken att lägga upp sådan på webben, dock för

gratis åtkomst (t ex Juridiskt Forum) eller mycket billigt (Notisum/Rättsnätet). Ett nytt rättsinformationssystem är nu under uppbyggnad i statlig regi. Det ska omfatta all grundläggande rättsinformation i ett distribuerat system,

"De nya aktörerna tillhandahåller normalt sin information till fast pris och den har därmed nått mycket stora nya användargrupper. Detta innebär en jättelik prisdumpning, som bara motverkas av att fler kunder löpande tillkommer."

där respektive informationsproducent/myndighet ska svara för sin information och där allt ska vara tillgängligt gratis.

I sammanhanget kan nämnas att de två stora aktörerna i Sverige vad gäller rättsinformation på CD-ROM, dvs Fakta Info Direkt (som ägs av Thomson) och Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), snart kommer att göra sin information webbaserad – och gradvis föra över sina kunder dit. Eftersom minst 10 miljoner kr vardera av deras omsättning idag kan hänföras till CD-ROM blir de därmed omedelbart stora på webben.

Information på CD-ROM överförs till webben

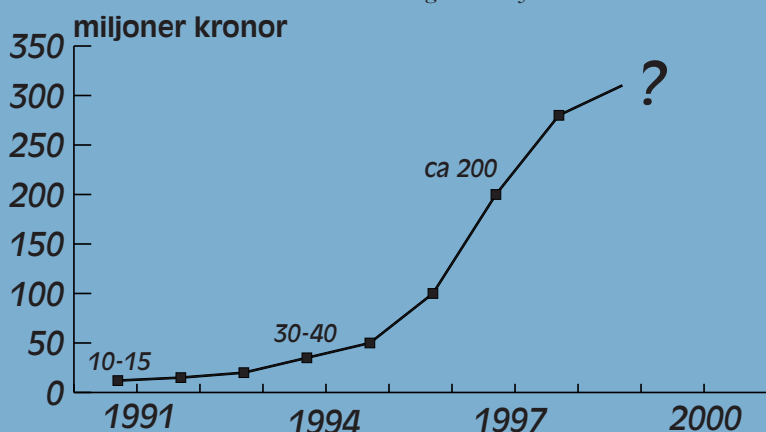
Här är det läge att något mer beröra

CD-ROM-branschen. Sedan den första "seriösa" svenska produktionen (Focus) utkom 1988 utvecklades marknaden för svenskproducerade skivor först ganska långsamt, väsentligt långsammare än förutsett. Från ca 1994 tog den dock ordentlig fart och växte sedan med i genomsnitt 80 % per år till och med 1997, enligt mina uppskattningar. Från 1998 tycks dock tillväxten ha mattats av. Den absolut viktigaste orsaken är naturligtvis webben, med allt fler användare och gradvis allt bättre möjligheter till publicering med i stort sett samma funktionalitet som CD-ROM. Det alltmör ökande utbudet av konkurrerande information på webben, ofta gratis, påverkar naturligtvis också.

Allt fler CD-ROM-producenter, speciellt inom teknik, vetenskap, medicin etc, erbjuder nu åtkomst via webben parallellt med CD-ROM-utgivningen. Där säljs den på liknande sätt, dvs genom en licens som gäller för obegränsad användning inom kundens organisation under t ex ett år. I realiteten har förfarandet ofta kommit att innebära en "språngbräda" till aktörernas respektive webbtjänster, i och med den upparbetade kundstock som de befintliga CD-ROM-abonnenterna utgör. Med denna utveckling kommer CD-ROM-marknaden åtminstone vad gäller "information" att inte bara mattas av utan också stagnera och snabbt minska. Kanske är den nästan helt borta om sådär fyra år? Jag tror inte att DVD kommer att överta dess nuvarande roll utom för vissa nischområden.

Mina uppskattningar om utvecklingen av den svenska CD-ROM-marknaden från och med 1991 vad avser information och sk edutainment redovisas i figur 2.

Figur 2. Den svenska marknaden för CD-ROM-produktioner med information och edutainment 1991-1997 samt en antagen trend från och med 1998.

Med över hundra svenska produktioner och ett stort antal utländska är CD-ROM-marknaden extremt svåröverskådlig. Tre områden tycks dominera för svenska produktioner. De är juridisk/rättslig information, affärs-/företagsinformation och uppslagsverk. Stora inom det första området är nämnda Fakta Info Direkt och Norstedts Juridik. Inom affärs-/företagsinformation är Upplysningscentralen UC, Dun & Bradstreet och AffärsData stora, samtliga med en omsättning över 10 miljoner kr. Minst lika mycket, ja kanske väsentligt mer, omsätter uppslagsverken Focus (som sålts i flera tiotusen exemplar), Bonniers Lexikon och Nationalencyklopedin. Bland andra relativt stora aktörer finns Bibliotekstjänst och FAR Förlag.

En viktig del av importen rör databaser inom teknik/vetenskap/medicin etc. En gissning om storleksordningen 1998 är ett par tiotal miljoner kr. En del direktimport förekommer, men merparten torde distribueras via svenska återförsäljare. Bland dessa finns PrioInfo AB och Wennergren-Williams Informationsservice. De största avnämarkategorierna återfinns inom universitet och forskning och med biblioteken som i många fall de mest drivande.

Doldis eller kändis?

Online/webbmarknaden är på väg att förändras. Marknadskoncentrationen håller på att ersättas av en fragmentisering, främst beror det på många nya aktörer. Utvecklingen innebär ett större utbud och lägre priser – men också hot mot informationsförsörjningen. De stora mängderna information blir allt svårare att hitta i. En användare som vill fånga upp vad som publicerats inom ett område måste gå från webbplats till webbplats, från tjänst till tjänst.

Mångfalden i sig, olika strukturer, indelningar och principer för ämnesbeskrivningar etc gör att sökningarna tar allt längre tid och risken att missa relevant information ökar – i värsta fall utan att användaren inser det. Det sistnämnda är ett allt vanligare fenomen som har uppmärksamats inte minst av oroad bibliotekarier/informationspecialister. Och det gäller inte bara den ”fria” webben utan även betaltjänsterna: Många av de nya tjänsterna inom teknik/vetenskap/medicin etc “marknadsför” ju sina egna produkter (t ex det egna förlagets tidskrifter) snarare än att tillgodose informationsökningsbehovet

generellt inom ett visst område. Problemen med att bedöma informationens kvalitet och tillförlitlighet ökar. Det finns naturligtvis även risk för att värdefulla informationsresurser och databaser drunknar i mängden.

Därtill utgör risken för utslagning av de stora etablerade online/webbtjänsterna ett hot mot en viktig del i vår informationsförsörjning. Här återfinns ju stora, väl strukturerade och enhetligt sökbara informationsmängder inom ett stort antal områden, med många års täckning bakåt i tiden och väl fungerande rutiner för snabb uppdatering.

Trenden mot allt mer gratisinformation, speciellt den som utgör lockvara, kan komma att få långt gående konsekvenser för informationsförsörjningen. För det första därför det kan innebära ett utbud som är mer styrt än idag. Urval, kvalitet, objektivitet etc kan påverkas. För det andra därför att det, i kraft av de allt större mängderna information som sprids på detta sätt, kan

komma att ytterligare förstärka fokuseringen på den information som finns på den ”fria” webben.

Kännedomen om onlinetjänster och databaser har ju alltid varit dålig. Ofta har jag kallat dem “doldisar”. Det var ingen slump att NordGuides svenska föregångare fick akronymen DOLDIS (Directory of OnLine Databases In

Sweden, DFI 1983:14)! Webbens genomslag såg ett tag ut att ändra på detta. Men så har inte skett. Sökning av seriös information har över huvud taget kommit i skymundan för uppmärksamheten kring allmänna sökplatser, hållsriktade portaler, e-handelstjänster av olika slag och mycket annat.

Dessutom underlåter de flesta sökplatser, webbguider, länklister, etc att hänvisa till betaltjänster. Gratisinformationen står i fokus. Och ju mer sådan desto mer skymms informationen vid betaltjänsterna; det vill säga den oftast verkligt relevanta informationen. Kommersiella eller offentligt stödda sökplatser – det spelar ingen roll: bara sällan upplyser man ens om dessa tjänsters existens. Svesöks länklista hänvisar t ex inte till Bonniers Lexikon Online (däremot till Nationalencyklopedin, som ännu inte finns på nätet). Naturvårdsverkets länksida om EU-information förbiser Rättsbankens CELEX. Etc. Hänvisningar till NordGuide, som både beskriver och länkar till onlinetjänster/databaser i Norden, förekommer mycket sällan.

Och det är inga små resurser som spenderas av till exempel offentliga medel på dessa sökplatser, som i många fall utgör projekt stödda med EU-medel. Vad hjälper det att bygga allt från lösningar där de medverkande förser informationen med metadata till tekniskt avancerade lösningar, baserade på Z39.50, om den information som i praktiken kan fångas upp eller hänvisas till bara utgör en del av den som finns online? Om de därtill invaggar användarna i föreställningen att de länkar till den information som verkligen finns att tillgå online så gör det dem snarast en björntjänst! Självklart är sökplatserna till hjälp i många situationer, men knappast

när det krävs god uppfångning av “seriös” information inom till exempel ett forskningsområde.

“Real researchers are not link followers”

Jag kan här inte avhålla mig från att åter citera Marydee Ojala, nu ur Database februari/mars 1999: *“If you reduce research to a bunch of bookmarks, you reduce the thinking that ought to be involved in the research process. Researchers should be actively leading. Blindly following links without considering the relationships among data points unhearted demeans the research process. Real researchers take risks. They actively seek information away from other’s lists offavourite places. They connect disparate pieces of information to form a coherent whole. They think about the meaning of revealed data. Real researchers are not link followers.”*

Ribban höjs

Inom tre–fyra år kommer i stort sett all information av textkaraktär som produceras av myndigheter och är offentlig att finnas tillgänglig gratis via nätet, även om den bara delvis kommer att vara samordnat upplagd och sökbar. Samma sak gäller en hel del information inom vetenskap/forskning etc liksom naturligtvis mycket annan “seriös” information.

Online/webbmarknaden kommer helt klart att omstruktureras, i vissa fall radikalt. Men det kommer alltid att finnas plats för betaltjänster. Det finns alltid användare som är beredda att betala (mer) för tjänster som ger mer. Det må sedan röra allt från bättre sökeffektivitet, information och säkerhet till avancerade länkningar mellan tjänster och åtkomst baserad på pro-

gramkopplingar, där informationen integreras i egna tillämpningar snarare än söks separat. Bland online/webbtjänster som utan tvekan kommer att ta betalt finns de som erbjuder “äkta” realtidsinformation, kreditinformation och information från offentliga register.

Det är intressant att jämföra med trycket. Gratispublikationer av olika slag har inte slagit ut tidningar och tidskrifter (må vara delvis annonsfinansierade), dyrbara nyhetsbrev, ännu dyrare marknadsrapporter etc. Det som sker är helt enkelt att gratis och annonsfinansierad information driver upp nivån, höjer ribban, för dem som tar betalt. De måste helt enkelt bli bättre och bättre.

Samma utveckling ser vi nu på nätet. Men till skillnad mot trycket har det ännu inte “satt” sig. Vi kan ännu inte med samma självklarhet bedöma tillförlitligheten hos olika källor. Som privatpersoner tycker vi gott att allt kan vara gratis – och tänker ofta likadant på jobbet. Vi som tillhandahåller tjänster för “proffs” har ännu inte lärt oss vad som är “rätt” pris. Högpris? Lågpris? Fastpris? Pay-as-you-go? (Vi saknar också en allmänt accepterad standard för nätbetalningar!) Och de flesta av oss värjer oss mot annonser. Etc.

Jag hoppas och tror att de olika formerna för att tillhandahålla information på nätet kan leva sida vid sida. Precis som “in real life”. Men i ännu större symbios. Men för att inte riskera att informationen “degenereras” på vägen dit måste vi som arbetar med information ta vårt ansvar för att så gott vi kan skapa en medvetenhet om vad de olika formerna står för och – inte minst – deras existens.

*Från underutnyttjande till användarboom.

Replik på "Pappersboken, en passerad artefakt"

*Peter Almerud, Projektledare för
"Nya vägar för boken"*

I *Ikoner* nr 4/99 svävar Krister Gustavsson ut i funderingar kring det virtuella konstverket, pappersbokens död, det digitala mediets kollektiva och oändliga möjligheter, äganderätten till konstverket och de traditionella institutionernas "patetiska" försök att "konservera en gången tids uttrycksformer". Som ett exempel på det senare tar han projektet "Nya vägar för boken". Och han drömmer om en framtid med "gutenbergska öar i det elektroniska havet".

Det är möjligt att Krister Gustavssons vision så småningom blir verklighet. Men jag är inte så säker på det. Åtminstone är det mycket långt kvar dit. Idag är den elektroniskt publicerade litteraturen snarast små öar i det gutenbergska havet och de författare som befolkar de elektroniska öarna verkar inte nämnvärt intresserade av att utnyttja den digitala teknikens konstnärliga möjligheter. De som publicerar sig på webben skriver linjärt, de skriver texter som lika gärna skulle kunna publiceras tryckta på papper. Och uppenbarligen har de inte heller andra ambitioner. Ett exempel: Inför ett seminarium på bok- och biblioteksmässan i Göteborg i september ställde Ola Lindvall, ansvarig för nättidskriften *Argus Area*, några frågor till de författare, som har publicerat sig i *Argus Area*. De författare som svarade skriver för en bred publik och skulle hellre vilja publicera sig i form av en pappersbok, men har ännu inte blivit accepterade av något förlag. De har alltså valt nätpublicering snarare av tvång än av fri vilja. Ingen av dem pekar heller på de konstnärliga möjligheter webbpublicering erbjuder. Och förmodligen är de ganska representativa. Annars borde det på åtminstone någon av de svenska litterära webbsidorna finnas åtminstone ett embryo till en roman eller diktsamling som utnyttjar de konstnärliga möjligheter som hypertexten erbjuder. Vad jag vet gör det inte det.

"Nya vägar för boken" utgår från dagsläget och fokuserar såväl möjligheterna som hindren. Vi har i olika samman-

hang pekat på att den digitala tekniken genom länksystemet och genom att man kan integrera olika konstnärliga uttrycksformer gör det möjligt att berätta en berättelse på ett annat sätt. Inom ramen för projektet har Författarförbundet haft ett seminarium och en veckolång workshop för författare på det temat. I januari kommer Johan Svedjedal med en bok som bl.a. tar upp multisekventiellt berättande och narrativa strukturer. Vidare har Erik Peurell gjort en genomlysning av vad som idag publiceras på webben.

Men vi har också pekat på hinder för utvecklingen av on-line publicering på webben.

Ett hinder är läsarens svårigheter att orientera sig i det enorma informationsflöde webben erbjuder. En författare publicerar sig för att bli läst, för att nå en publik, och väljer naturligtvis den publiceringsform och den förläggare som erbjuder de största möjligheterna att nå en publik. På det traditionella litterära fältet finns idag mer eller mindre väl fungerande system för selektion, distribution, marknadsföring, rådgivning, konsekration, som inte har någon motsvarighet för den elektroniskt publicerade litteraturen. Ett exempel: Den elektroniskt publicerade litteraturen existerar knappast på ens bibliotekens hemsidor och ännu mindre i deras kataloger. Och då är ändå biblioteket den institution som har den mest gedigna kunskapen när det gäller att organisera information så att den blir sökbar. Biblioteken har ju dessutom under relativt lång tid hävdade att de hantlar olika medier likvärdigt och att det ur bibliotekets perspektiv är innehållet och inte i vilket medium det finns som är det intressanta.

Det är lite förvånande att Krister Gustavsson viftar bort den frågan.

Lika förvånande är hans hållning till frågan om copyright. Han talar om "det värnlösa värnandet om upphovsrätten till

Ett annat "evangelium"

... eller så kan man också tänka sig framtiden!

Lars Nellde

Finns det inte vissa likheter mellan kyrkan och folkbiblioteken? Och som till del kan förklara den "kris" eller de svårigheter som bägge dessa institutioner haft, och fortfarande har, att kämpa mot under en längre tid, bakåt och sannolikt även framåt. Nåväl, jämförelsen haltar självklart i allt väsentligt men betänk följande. Två idéburna institutioner uppfyllda av värdekonserver, regelstyrning, självcentrering och kollektiv egocentrism som några kännemärken.

Kyrkans (läs statskyrkans) brist på besökare har visserligen sin motsats i folkbibliotekens ökade användning. Betänk dock att ökningen till stor del är betingad av utifrån kommande direktiv mer än av egen kraft. Problemen ser visserligen olika ut men tankefundamenten är desamma. Historiskt (olika tidsperspektiv javisst) har såväl kyrkan som

biblioteken utsett sig till eller påtvingats rollen som tillvarons mitt, omkring vilket allt annat cirkulerat. En objektivisering på institutionsnivå. Lite grand av att: Våra idéer är så goda att människorna kommer ändå. Omvärlden har existerat som tacksam mottagare av ett förmedlat, godkänt innehåll. Båda institutionerna har stått för "den enda sanningen", varit objekt i en föränderlig omvärld och stått frågande när den ifrågasatts.

Att öppna sig mot omvärlden, bli en del av den, agera tillsammans med den, se att det finns "fler sanningar" är framgångsfaktorer värda att utveckla. Bli mer kundorienterad än produktorienterad om man så vill. *Därför är det kanske dags för nya "budord" som utgångspunkter för framtidens "evangelium". Vi tror inte... Vi tror.*

FORTS 31

verk och idéer" och drömmer om en värld där verket blir "en auktoritet som står över den enskilde konstnären". Och han ser framför sig hur gränsen mellan artisten och publiken, skaparen och konsumenten, suddas ut, hur författaryrket avprofessionaliseras och hur frågan om den litterära äganderätten marginaliseras.

Vad Krister Gustavsson glömmer (förutom att idéer inte har någon upphovsrätt) är att bilden är tämligen komplex redan i pappersbokens värld. Läsaren, publiken, är och har alltid varit medskapare i verket. Sedan kan graden variera mellan olika mediaformer och olika konstnärliga uttrycksformer. Och antalet författare som är heltidsförfattare och lever helt och hållet på författar-

yrket är relativt få. Men de finns, och fler har ambitionen att kunna göra det, inte minst för att få möjlighet att utveckla sitt skrivande. För dem är upphovsrätten viktig, eftersom den utgör grunden för såväl direkta som indirekta inkomster från författarskapet. Parallellt finns en lång rad författare, som publicerar sig på t.ex. webben utan att ha en tanke på att ta betalt av läsaren. Jag har lite svårt att förstå varför inte olika synsätt på författarroll och äganderätten till litterära verk skulle kunna finnas sida vid sida även i en elektronisk miljö.

Det finns dessutom ett mycket nära samspel mellan utvecklingen av upphovsrättslagstiftningen (den litterära äganderätten), etablerandet av författa-

ryrket och framväxten av den moderna bokmarknaden. Upphovsrätten och hur den hanteras har stor betydelse för att bokmarknaden och samspelet mellan olika aktörer på den ska fungera. Men den nuvarande lagstiftningen fungerar inte alltid i förhållande till elektronisk publicering och distribution av litteratur och man har inte heller hittat fungerande former för hanteringen av rättighetsfrågorna i den digitala miljön.

Och när man gör det blir det kanske intressantare för både författarna och förlagen att publicera litteratur på webben. Och då kanske vi också får se den första webbpublicerade svenska roman eller diktsamling som utnyttjar mediets möjligheter.

1

Första budet

Vi tror inte att det finns en sanning.

Vi tror att var och en har sin egen "sanning".

En av de mest påtagliga bristerna i många organisationer är både rädslan att "tala sanning" och omöjliggörandet av att låta mångfaldens "sanning" få utvecklas. I det första fallet menar jag att sanningen på individnivå undanhålls och undviks eftersom det ofta anses att människor av olika anledningar skall skyddas från sanningen. Antingen att dom inte klarar av den eller att någon påtar sig den andres reaktioner.

Bristande självkänsla och självkänedom från bägge håll i en relation utgör inte sällan hinder för att agera med uppriktighet.

I en mogen organisation finns ytterst få hemligheter. Sanningen utgör istället en produktivitetsfaktor av stor kraft.

Varför ges då individer sällan möjlighet att blomma? Varför undanröjs engagemang som aldrig får växa? Ja, ett av skälen är ett chefskap, med nödvändighet åtföljande medarbetarskap, som följer i den rationalistiska traditionen, med en dualistisk syn som betraktar individ och verklighet var för sig. I denna anda förs beslut uppifrån och ner. Devisen ovanför Uppsala universitets aula 1887. "Tänka fritt är stort, men tänka rätt är större" av T Thorild belyser detta tänkesätt. En anakronism visserligen, men illustrativ och fortfarande gångbar.

Hur tänker man "rätt"? Och vem

gör det? Chefen? Eller finns det många "rätt sätt" eller "sanningar"? Visserligen är devisen framsprungen ur en era då det naturvetenskapliga synsättet vunnit allt större insteg. Tron på att det fanns en absolut sanning. Att allt var mätbart, hade en förklaring o s v... Och i den traditionen lever många organisationer

Lars Nelde är kulturchef i Bollebygds kommun

sitt liv än i dag. Regel- och diktatstyrt, ovisionärt, förstelnat och utan minsta förutsättning (kanske en önskan om det också) till utveckling och förädling. Bekvämt kanske, men roligt? Knappast ens för de mest förhårdade rutinister.

Om utgångspunkten i stället tas från antagandet att olikhet ger mångfald och att mångfald både är roligare och ger en högre produktivitet bör chefen verka för att skapa spelrum där alla "olika rätt" kommer till uttryck. I en sådan organisation skulle några grundantaganden (enligt Will Schutz) kunna vara

- Sanning. Du och jag talar sanning
- Problemlösning. Inget syndabockstänkande
- Inget moraliserande. Inget rätt/fel utan beteende/känslor och hur dessa blir tillfredsställda
- Relationer. Förhållandet mellan olika beteendemönster och deras konsekvenser för vår arbetsmiljö
- Inget självbedrägeri. Jag skall försöka bli medveten om mina beteendemönster och dess följder
- Självkänedom. Sträva efter fler insikter om mig själv
- Ledarskap. Min uppfattning om ledarskap kan sammanfattas :” En bra

kung eller drottning är den vars undersåtar (inklusive jag själv) frodas”

2

Andra budet

Vi tror inte på stela regler och fyrkantig formalism.

Vi tror på lusten och det milda vansinnet som drivkrafter.

Portalparagraferna i varje organisations personalpolitiska program borde skrivas: "Det skall vara roligt att gå till och vara på arbetet" samt "Jag har rätt att få växa i mitt yrkesutövande såväl såsom människa". Nästan en mänsklig rättighet. Många håller med men ännu fler vet att det inte förhåller sig på det viset. Missunnsamhet, bevakande av revir, "rättvisa" m m genomsyrar många organisationer, så även bibliotek. På dylika arbetsplatser är ropen på policys, regler och styrningsdokument som mest högljudda. I en trygg organisation, där det bl a är tillåtet att pröva och misslyckas, där man ses som subjekt och som en vuxen människa som tar ansvar för sina handlingar och de reaktioner de framkallar, görs tolkningar i situationen, vare sig det gäller Internetanvändning, mediainköp eller uppgifter i lånedisken.

3

Tredje budet

Vi tror inte på vanans makt.

Vi tror på berikande tillfälligheter.

Av välja att gå vilse eller att försöka se saker från en ny vinkel än de traditionella kan helt visst appliceras även på tillvaron i övrigt. Vi har ju våra "sanningar", ser världen genom mängder av filter, som gör att tvärsäkerheten lägger lock på nya sinnesintryck med påföljd att man rullar på i samma gamla lunk som tidigare. Med resultat att inget händer. Ingen utveckling och ingen förädling. Och vi missar därför allt det som kan skänka nytt ljus över tillvaron. Vanedjur som vi är. Mönsterfångar som sällan vill eller vågar pröva något nytt. I privatliv såväl som i yrkesliv.

Nu är det ju så att historien ger oss facit som visar att ingen utveckling, inga förändringar och inga uppfinningar har varit resultat av att man gått i samma gamla hjulspår. Det är sällan den som följer invanda mönster eller som alltid gör "rätt" som kreerar nya idéer eller lösningar. Bara genom att gå eller göra fel finns väl den möjligheten. Pröva, misslyckas och pröva igen. Ingen förändring, i stort som i smått, har kommit av att man följt "reglerna".

Paul Watslawick beskriver i sin bok *Förändringar* två typer av förändringar. En som sker inom ett system (förändring av första ordningen) som inte självt påverkas och en som ändrar själva systemet (förändring av andra ordningen).

Ett exempel på den första typen av förändring kan vara en person som inte trivs med sitt arbete. Hur han än försöker att få sakers tillstånd till det bättre genom att gå stimulerande kurser, få högre lön...etc fortlever vantrivseln. Lösningen ligger inte i att åstadkomma förbättringar inom systemet "det nuvarande arbetet" utan i att byta arbetsplats.

Ett närliggande exempel kan vara att det på en konfliktfylld arbetsplats görs insatser som förbättrar den fysiska arbetsmiljön eller bättre schemaläggning. Även detta är förändringar inom systemet, som fortlever med lika mycket konfliktvärden och energispillan som

"Pröva, misslyckas och pröva igen. Ingen förändring, i stort som i smått, har kommit av att man följt 'reglerna'."

innan. Lösningen kan i stället vara att "de verkliga" orsakerna till konflikterna får komma upp till ytan och benas ut.

Svårigheter och problem skall lösas på rätt nivå menar Watslawick. Många gånger hemfaller vi åt att se lösningsmöjligheter inom befintliga system. Lösningen finns inprogrammerad redan från början. Ta exemplet med de nio punkterna (den logiska typläran) som de allra flesta misslyckas med att lösa. Uppgiften består i att sammanbinda de nio punkterna med fyra räta och sammanhängande streck.

Misslyckandet beror inte på uppgiften utan lösningsförsökets omöjlighet. Det är försök av lösning av första ordningen. Lösningen består i att man måste gå utanför kvadraten. Då åstadkommer man en förändring av andra ordningen.

På rätt abstraktionsnivå. Försök till lösningar på fel nivå kan tyvärr skapa än mer problem än vad man hade innan. Det mest frekventa sättet att angripa och lösa svårigheter är dessvärre det förstnämnda. Vi öser på med mer och mer. Mer pengar är lösningen, mer personal är lösningen, omorganisation skall lösa alla problem... etc.

Alltför sällan dristar vi oss till att försöka gå utanför de nio prickarna för att på så vis få nya infallsvinklar. Och ingenting händer. Man kan ju bara spekulera i om vi inom biblioteksvärlden har större benägenhet än andra verksamhetsområden att hänge oss åt problemlösning på fel nivå. Det syns mig i alla fall att många av de debatter som florerar inom "vår värld" tyder på en mycket stark ovilja att gå utanför ramarna. Själv tillräckligheten är mycket manifest och förädlings- och förändringsbenägenheten ofta enbart retorisk.

Vi tror inte på solospel.

Vi tror på samarbete.

Är måldokument viktiga? Kanske har dom sitt berättigade värde, om dom är kopplade till en idé eller en vision om verksamheten. Inte sällan är måldokumentet retoriskt överlastade för att låta bra, skänka samvetsro, men är oftast till intet förpliktigande. Inte sällan formulerade ovanifrån. Idébaserade eller visionsbaserade organisationer, som istället tar avstamp från en dialog där medarbetarna är involverade, har betydligt större möjligheter att hitta reella och användbara

linjer och mål för verksamheten. Som leder framåt mot utveckling och förädling. Hundertwasser skrev att: "När en människa drömmer ensam är det bara en dröm. När många människor drömmer tillsammans är det början på en ny verklighet".

Nu förutsätter detta att tid avsätts för dialog, reflektion och diskussion om vårt biblioteks väl och ve. Processer som tar tid och vars synliga resultat inte alltid kommer snabbt. Att diskutera runt **varför, vad** och **hur** tar tid och kräver engagemang. Det viktiga är att hålla dialogen levande. En vanlig reaktion om man diskuterar detta med biblioteksanställda är: Hur har ni tid med det? Svar: Hur har vi tid att låta bli! Gör vi det inte hamnar man ofelbart i knappologins tyranni, där framtidsperspektivet stavas: Förstelning.

Det är chefens ansvar att dessa processer kommer igång. Att skapa utrymme där medarbetarnas kunskaper, idéer och drömmar får komma till uttryck. Stimulera till engagemang och delaktighet. Det ställer krav på chefen. Att tilltro sina medarbetares förmågor. Att inte vara "verklighetsarkitekt" för sina medarbetare utan agera på konsultativ basis. Att ge reella befogenheter och ansvar. Det ökar initiativförmågan i organisationen och minimerar trögheten.

Vi tror inte att vi vet bäst.

Vi tror att ni och vi vet bättre tillsammans.

Att uppfatta biblioteken som delar av

en helhet i stället för tillvarons medelpunkt, ger oanade möjligheter till samverkan med andra aktörer, på lokal, regional och nationell nivå. Alltifrån föreningar (inte som primärt skall sköta biblioteken), kommunala institutioner (men det gör vi ju redan, säger ni då. Visst, men med det goda förmedlandets utgångspunkt) m fl där utbytet sker med öppna ögon och på vars och ens villkor, utan att för den del glömma vår professionalism eller verksamhets syfte. Det är ärligt samarbete och inte konkurrens som ger utveckling och "välstånd", trots att motsatsen ofta hävdas.

Vi tror inte på att tassa i filttofflor.
Vi tror på ett herrans liv.

Även om det inte är lika illa som det sägs i det amerikanska uttryckssättet: "att den som inte syns, finns inte", så finns det korn av sanning i det. För att återknytta till bibliotekens roll som "världsmitt", då behövs inte synliggörandet. Om utgångspunkten är tvärtom, att vi i stället finns som en del, viktig visst, som existerar sida vid sida med andra, duger det inte med att vara osynlig. Då blir det osynligt till att huka i den kommunala marginalen. Dessvärre räcker det inte alltid med att ha en god verksamhet, utan vi måste alltid välja att vid alla tillfällen och i alla sammanhang synliggöra bibliotekens. Som porlande fjällbäckar eller dånande, eldsprutande vulkaner kan vi dra fram, huvudsaken är att vi gör det.

Och man äger sina val, har någon begåvad människa sagt. Såväl individ som organisation. Med andra ord existerar man då som subjekt, bl a i den mening att det inte enbart är omgivningens (läs = statsmakten, kommunpolitiker, brukare...) göranden och låtanden som är avgörande för, i det här exemplet, ett biblioteks verksamhetsomfattning och kvalitet. Med en dylik utgångspunkt blir man ansvarig medaktör snarare än offer för "oförstående" och "illvilliga" beslutsfattare.

Vi tror inte det vara bättre förr.

Vi tror alltid på framtiden.

Vad annat kan man göra när vi har den goda utgångspunkt vi har. Att verka i bibliotekens fantastiska värld. Utvecklingspotentialen är obegränsad. Men det leder oundvikligen fram till kärnfrågan. Nämligen bristen på utveckling av "humankapitalet". Vi investerar åtskilligt i att förbättra den "tekniska kompetensen" men nära nog inget i att utveckla relationerna på arbetsplatsen. Där finns ett vitt fält av galaktisk omfattning.

I en allt mer virtuell verklighet behöver vi allt fler "verkliga" människor skulle man kunna säga.

Paradox:

"Om man vill förändra en organisation, måste man börja med individerna" (*Will Schutz*).

En katt bland hermeliner...

Nykomling med okonventionella metoder sticker upp bland traditionella bokförläggare på nätet

Camilla Smith och Annika Zachrisson

Nätet har blivit en publicerings- och distributionskanal som möjliggjort för gemene man att enkelt och billigt nå ut med sina texter till en potentiell mångmiljonpublik utan att behöva gå genom de etablerade kanalerna på bokmarknaden – där förlagen utgör en viktig del – och intresset för elektroniskt publicerade texter är stort. Även på årets Bok- och biblioteksmässa fick fenomenet stort utrymme med en seminarierie på temat elektronisk publicering och distribution av litteratur anordnad av projektet *Nya vägar för boken* och branschtidskriften *Svensk bokhandel*. Med elektronisk publicering av skönlitteratur ur ett svenskt förlagsperspektiv som ämne för vår magisteruppsats vid BHS, var det med höga förväntningar vi reste söderut för att ta del av de tankar som de svenska förlagen har om webben och dess möjligheter.

Under rubriken "De skriver på nätet" berättade Erik Peurell, fil. dr. i litteraturvetenskap, mer om de nya aktörerna och skönlitterära texterna på webben.¹ Men hur ser förlagens närvaro på webben ut? Även om de traditionella förlagen har fått upp ögonen för den nya publiceringskanalen så handlar det än så länge oftast om att man lägger ut sin förlagskatalog med metainformation om verken och ibland smakprov ur böcker i marknadsföringssyfte. Men med på mässan fanns förläggare Magnus Bergh på Albert Bonniers förlag som tillsammans med en av sina författare, Aase Berg, och redaktören för nättidskriften *Argus Area*, Ola Lindvall, diskuterade sitt förlags experiment med nätpublicering av skönlitterära texter, vilka, även om de inte är självständiga verk, kan ses som komplement eller vidareutvecklingar av de tryckta texterna. Blir dessa kompletterande nättexter ett sätt att skapa större textuella världar där verket inte ses som avslutat utan där man låter fler trådar löpa ut från berättelsen?

Eller är dessa nättexter, som andra bedömare invänt, endast att tolka som ett annat sätt att skapa mervärde för bokprodukten där man låter författaren själv kränga varan?

Möjligheterna med mediet är många och i Göteborg kunde man också möta en ny aktör på förlagsmarknaden, webbförlaget Serum, som i kontrast till de etablerade förlagen valt att enbart erbjuda verken på elektronisk väg.

Komplement till den tryckta texten

Förläggare Magnus Bergh inledde seminariet "Publicera sig på nätet" med att presentera de nätpubliceringar han tillsammans med några av sina författare ägnat sig åt på Albert Bonniers förlag. Dessa nättexter som publicerats i anslutning till de tryckta böckerna vidareutvecklar eller ger ingångar till de tryckta verken, som i fallet med Aase Bergs diktsamling *Mörk Materia* och webbplatsen *Metastaser*. Ett tidigare exempel på en nättext som Albert Bonniers förlag publicerat är Gabriella Håkansson's *Operation [snabel]B*, som är kopplad till hennes tryckta roman *Operation B*. Magnus Bergh resonerade kring vad som händer när man lägger ut dessa texter och menar att det leder till nya sätt att läsa de tryckta texterna där webbtexterna ger trådar att spinna vidare på, och skapar en öppning för kontakt mellan läsaren, författaren och texten.

Aase Berg berättade att hennes diktsamling *Mörk materia* kan läsas som ett rollspel. Medan hon i sin diktsamling ville vara helt kompromisslös så kunde hon i *Metastaser* skapa ingångar till sina diktsviter genom att ge läsarna referenser och bakgrunden till de olika dikterna och personerna som figurerar där och den tematik de behandlar. I *Metastaser* ville hon också visa att dikter inte nödvändigtvis behöver läsas kronologiskt utan även tematiskt, man kan därför i

Metastaser läsa ”ett kapitel associationer” för varje diktsvit i den tryckta samlingen. Samtidigt som hon med webbplatsen ville slå ett slag för begripligheten så fanns det också en tanke om att kunna skapa möjlighet till läsarkontakt. Hon menar att kommunikation via e-post blir ett enkelt sätt för läsaren att diskutera referenser med författaren – ett enkelt sätt att ”komma över blyghetens problem”, som hon uttryckte det.

Nygamla krav på texten

Behöver vi förläggare som ’grindvakter’ och garanter för kvaliteten hos det material som nätpubliceras? Under seminariet invände Ola Lindvall, huvudredaktör på Argus Area – en webbtidskrift inriktad på poesi – att även om det står förlag bakom det som publiceras på webben så innebär det idag ingen garanti för utformningens och utförandets kvalitet. Och brister det formmässiga så brister även intrycket av det lästa, menar Lindvall, som har en del kritik att komma med vad gäller utformningen av Albert Bonniers förlags nätutgivning. Lindvall poängterar att de inte har sett till möjligheterna och kraven som det nya mediet ställer, att man ej har tagit hänsyn till någon typografi. I egenskap av gammal tidskriftsmakare saknar han bl. a. mellanrum mellan paragrafer och kortare radlängder så att texten inte flödar över från sida till sida, vilket måste förändras för att skapa läsvänliga texter. Text måste formges även på webben för att man skall ha lust att börja läsa skönlitteratur direkt på skärmen, annars blir kontentan av nätpubliceringen att man helt enkelt trycker ut en papperskopia och läser off-line istället.

För närvarande är det knappast någon som tror att de skönlitterära nät-

texterna utgör något allvarligt hot mot den tryckta boken, vars taktila och visuella egenskaper gör den till en överlägsen läsupplevelse. Många tycker fortfarande att det är tröttsamt att läsa längre texter på skärmen och därtill kommer den emotiva aspekten; vi är

**Camilla Smith och
Annika Zachrisson
är båda verksamma
vid Stockholms
universitetsbibliotek**

vana vid och föredrar att förhålla oss till en fysisk bok. Trots de litterära och kommunikationsmässiga fördelar som kan uppnås med nätpublicerade texter, så föredrog Aase Berg ändå boken för läsning av skönlitterära texter, eftersom det är lättare att skapa rumslighet med den transportabla boken som man lätt bär med sig ut i naturen, till fätöljen eller i badet.

En annan aspekt på problemet med den bristande kvaliteten på nätpublicerade skönlitterära texter är den innehållsliga. Texterna som läggs ut måste hålla en viss kvalitet annars tröttnar läsaren. Som medlem av redaktionen på Argus Area får Ola Lindvall ta emot mängder av bidrag från hoppfulla skribenter som vill bli publicerade i deras webbtidskrift och de tar långt ifrån in alla de bidrag som de erhåller. Redaktionen sällar bort alster som inte uppfyller deras kvalitetskrav men gör även beställningar på bidrag av poeter. Men Lindvall understryker också att poängen för många nätförfattare är just att webben är ocensurerad och inte uppstyrd på samma sätt som ’det etable-

rade litterära fältet’. Ett exempel på gruppen ocensurerade texter är nätdagböckerna, vilka även förekommer hos Argus Area.

Aase Berg å sin sida efterlyser de ”förlagsfunktioner” som finns i den tryckta traditionella världen eftersom hon ser så många ofärdiga texter ute på webben. Materialet på nätet har oftast inte passerat någon förlagsredaktion som refuserat undermåliga bidrag eller kommit med förslag på ändringar och förbättringar och som skött den slutgiltiga korrekturläsningen. Förlagen ger framförallt författarna tid till eftertanke och tid för texten att få mogna, tid för förbättringar, framhöll Aase Berg.

Nya publiceringsformer

En som helt förbigår den tryckta boken och endast ger ut sina författare på nätet är webbförläggaren Thomas Lindblad, som i skuggan av de stora förlagens montrar och de välbesökta seminarie-salarna på Bok- och biblioteksmässan gjorde entré med sitt förlag Serum. Lindblad vill ge författare med ”attityd” chansen att sprida sina ord via nätet och läsarna möjlighet att ta del av nyskriven svensk skönlitteratur mot en billig penning. Förlaget fanns representerat i en liten monter där man kunde bläddra i de utskrivna verken eller i god nätanda via en dator surfa in på webbplatsen och beställa sin egen PDF-fil och läsa mer om författarna. På ett föredrag på *Speaker's corner* på mässan och under senare samtal med honom berättade Thomas Lindblad mer om avsikten med och verksamheten på Serum.

Den var i juni i år som Thomas Lindblad startade sitt enmansförlag, webbförlaget Serum, som är inhytt i hans lägenhet på Söder i Stockholm. Serum skall verka som ett ”motgift” till

den utveckling han ser på bokmarknaden där många presumtiva författare aldrig får chansen att bli publicerade. Förlaget tar avstamp i och sympatiserar med författarläget och det var efter att ha läst en artikel i *Dagens Nyheter* om svårigheten för oprövade författare att debutera och bli utgivna på något av de stora namnkunniga förlagen, som

nya med Serums verksamhet är att förlaget inte fokuserar på boken som produkt utan att de ger ut verket i PDF-format och distribuerar filen som ett e-postattachment till beställaren, som får uppgift om att hon/han får betala 40 kr inom 30 dagar via postgiro. Därmed överlåter man till läsaren om denna/ denne vill läsa direkt på skärmen eller

ser att författarna levererar publiceringsfärdiga manus så krävs det trots allt att han sköter manuskriptläsning, bearbetning och layout, korrekturläsning, distribution i form av e-postattachment eller på diskett, samt uppdatering av webbplatsen, kontakter med författare, ekonom och inte minst marknadsföringen. Till lektörshjälp har han också knutit anhängliga och vänner som oavlönade bidrar med utlåtanden och korrekturläsning av de manus han själv inte hinner med.

Förläggarsidan har han egentligen mindre intresse för och menar att han kunnat ta chansen på grund av att de traditionella förlagen inte sett möjligheterna med webben som en ny publiceringskanal för skönlitterära verk. Det finns än så länge en nisch för nya aktörer som Serum, men den dag som de stora förlagen väljer att gå in på nätet med sin utgivning så blir klimatet betydligt hårdare för uppstickare, menar Lindblad, och för närvarande tycks de traditionella förlagen närmast ”rädda för att verka oseriösa” om de skulle börja med nätpublicering, eftersom mediet inte har samma status som fysiska produkter i bokform.

En annan orsak till varför förlagen har varit återhållsamma med elektronisk publicering av skönlitteratur är svårigheten att få betalt för texterna, eftersom folk är ovilliga att betala för något de kan ladda hem från nätet, vilket många anser skall vara gratis. Ser Thomas Lindblad någon chans till lönsamhet för Serum under den närmaste tiden? Han menar att det är tveksamt eftersom det stora intresset till trots är svårt att göra vinst på dessa webbtexter. Många vill fortfarande helst läsa skönlitteratur i bokform och inte på skärm eller i stencilform, men för det facila priset av 40 kr

Albert Bonniers förlag

www.albertbonniersforlag.com

Argus Area

www.argus.se

Berg, Aase, Metastaser

www.bok.bonnier.se/abforlag/AASEBERG/Default.htm

**Håkansson, Gabriella,
Operation Isnabellbeta**

www.bok.bonnier.se/abforlag/bocker/operationb/namn.html

Nya vägar för boken

www.kb.se/nvb/

Serum

www.serum.nu

Lindblad bestämde sig för att ge författare med ”patos” chansen att nå ut med sina ord till en publik. Det har egentligen inte med ålder att göra säger Linblad på en fråga om det är den ”unga arga litteraturen” han vill förläggas, utan snarare att verken skall uppvisa samhällsengagemang och ha en ”underdog” känsla. Han ger helt enkelt ut de böcker som han själv skulle vilja skriva. Lindblad har ingen traditionell förläggargrund med litteraturstudier och erfarenhet från förlagsarbete bakom sig, utan med undantag av tidigare arbete under några säsonger på Bok- och biblioteksmässan, har han pluggat media och arbetat med webbproduktion. En typisk representant för de nya aktörerna på webben alltså.

Att sprida ordet

För Thomas Lindblad och Serum är det det skrivna ordet som är väsentligt. Det

trycka ut boken på papper. Texten är formgiven för god läsbarhet och efterliknar därför typografin i en vanlig bok med två spalter på liggande A4. För typografin anlitar Lindblad en grafisk designer som skapade en formgivningsmall för texterna. Hittills har han fått sig tillsänt ett hundratal manus av förhoppningsfulla skribenter varav de flesta är i 35-årsåldern och många är kvinnor och då företrädesvis ensamstående mödrar som skriver poesi, berättar Lindblad. Han vill inte framstå som idealist utan understryker att han faktiskt refuserar ungefär nio av tio. På webbplatsen finns i dag tolv verk, både prosa och poesi, av elva författare presenterade och Lindblad har svårt att få tiden att räcka till för en ökad utgivning i dagsläget. Som enmansförläggare lägger han ner mycket arbete på texterna från det att de kommer in tills de är klara för beställning. För även om Lindblad helst

har man kanske råd att prova sig fram bland det skönlitterära utbudet, resonerar Lindblad, som genom sitt förfarande vill ge läsarna chansen att för en struntsumma läsa nyskrivna romaner och dikter och samtidigt ge nya författare möjlighet att finna en läsekrets.

För att reglera den upphovsrättsliga sidan mellan Serum och författarna har Thomas Lindblad tagit hjälp av Författarcentrum Öst och ALIS³ m.fl.

Avtalet som arbetats fram innebär att webbörlaget och författarna delar lika på försäljningspriset och att författarna förbinder sig att under ett års tid inte själva eller genom någon annan låta ge ut sitt verk ånyo direkt på nätet.

Däremot kan de när som helst dra tillbaka sitt verk från Serums webbplats och, dessutom, välja att parallellpublicera sin text i tryckt form hos ett traditionellt förlag. På så sätt kan man också se utgivningen på Serum som en god marknadsföring för författaren och hennes/hans verk, vilket skulle kunna innebära en chans att bli upptäckta även av de traditionella förlagen.

Annorlunda marknadsföringsgrepp

Trots att Thomas Lindblad är en ny aktör på förlagsmarknaden har han snabbt tillägnat sig de distributions- och marknadsföringsmetoder som behövs för att få verken att nå ut till en offentlighet. Han fick i oktober förlagsnummer och kan nu ISBN-märka sina böcker och få dem upptagna i Libris. Han har även tagit kontakt med Bibliotekstjänst för att höra om de är intresserade av hans utgivning och med Statens kulturråd för att ansöka om litteraturstöd. Han är väl insatt i problematiken kring att få uppmärksamhet kring sin produktion och medveten om

svårigheten att erövra en betalande och läsande publik. De som köper ett verk utgivet av Serum blir automatiskt medlemmar och sätts upp på en mailinglista för nyheter från förlaget, från vilket man sedan får återkommande mail med information om t. ex. "månadens sitepoet" med länk till webbplatsen. Under hösten har Lindblad också gjort det möjligt att läsa hela verk på skärmen direkt eller göra en utskrift och bara betala för boken om man är nöjd, han kallar det "månadens nöjd kundbok" och betraktar det som ett slags böcker-nas 'shareware'. I framtiden ser Lindblad inget hinder för att Serum även har musik i form av MP3-filer på sin webbplats och hävdar också i sitt informationsblad att förlaget inte är fastkedjat vid "gamla strukturer" och att "en bok behöver inte längre betyda skriven text utan kan även vara ljud, delvis musik och/eller verbal uppläsning".

Nyhetens behag

Som ny aktör på bokmarknaden och som ett renodlat webbörlag har Serum sålts som nyhet och fått förhållandevis stort utrymme i den tryckta pressen med artiklar i bl. a. *Svenska Dagbladet* och *Aftonbladet*. De stora dagstidningarnas betydelse för uppmärksamhet och genomslagskraft belyses av Lindblad när han berättar att en enda artikel i *Svenska Dagbladet* givit honom fler kontakter än dagarna nere

på mässan. För även om Serum gör en urvalsprövning i likhet med andra förlag och arbetar redaktionellt med texterna, så är det en viktig del av den litterära processen att verken tas upp till diskussion av de etablerade institutionerna, t. ex. av erkända kritiker på riks-spridda dagstidningar.⁴ Annars finns risken att Serums nätpublicerade och distribuerade texter endast når ut till en begränsad publik och förlaget får svårt att överleva på sin verksamhet.

Medan de stora förlagens nätpublicering till dags dato *antingen* handlat om ren marknadsföring, där de i syfte att locka till köp lägger ut enstaka kapitel, *eller* experiment där de låter sina skönlitterära författare lägga ut läsanvisningar, referenser eller vidareutvecklingar av sina tryckta böcker, så har Serum enbart satsat på nätutgiven skönlitteratur. Medan Serum sett nätet som ett

40 FORTS

Annika Zachrisson och Camilla Smith

Kulturen ska tala med en röst

Pelle Andersson och Jesper Lindau

Det är augusti. Vi har bestämt oss för att gräva ner oss i den statliga och regionala kulturpolitiken. Vi går ut till Skeppsholmen i Stockholm för att hitta ett kulturråd på deken. Vi flyger ner till Kalmar – regionens huvudstad, besöker rock-pojkarna i Hultsfred och passerar det bortglömda Ruda. Det är varmt, hela den månaden var het. Det visar sig nu, att det kanske var de sista sommardagarna, där i slutet av augusti.

På Kalmar flygplats blir vi stående en stund. Vi tittar åt alla håll, detta är Jespers hemtrakter. Vi tittar leende på varandra och går sedan till Mr Avis på biluthyrningen. Efter signaturerna kvitterar vi ut nyckel, fantiserar några minuter över en Porsche. Så är inte fallet.

Nej, sanningen är som brukligt en annan. Låt oss nu kliva in, inte på scenen, inte i vår Porsche, utan i vår praktiska, barnfamiljsvänliga röda Golf. Låt oss besöka Kalmar län – ett nytt regionalt centrum.

När vi åker genom Småland passerar vi orter och små

byar. Vissa greps för länge sedan av småföretagarandan och de korrugerade fabrikskusens fasader, andra har slocknat som ljus i för små snölyktoer – detta är sammanhanget för den nya svenska kulturpolitiken.

Det gäller att skapa nytt syre åt lyktorna i glesbygden. Och då kan kulturen hjälpa till. Det tror man i dag i många kommuner, i de nya försökslänen och även uppe på Kulturdepartementet i Stockholm – för Marita Ulvskog måste tala med kluven tunga.

Hon sitter i en socialdemokratisk regering som ser

FORTS 39

tillfälle att snabbt och billigt få ut litteratur som kanske inte skulle ha getts ut på de stora förlagen eller där författarna inte har velat publicera sig traditionellt, där har de traditionella förlagen inte sett samma fördelar för sin utgivning annat än i experimentform, mycket beroende på att de ser stora problem med att få betalt för den webbpublicerade skönlitteraturen. Tills vidare finns dock Thomas Lindblad på Serum som en oförvägen katt bland förläggarevärldens hermeliner.

1 Erik Peurells undersökning finns publicerad i ett tidigare nr av *Ikoner*. Se: "On-line publicering på webben". *Ikoner*, 1999:4, s. 19-25.

2 Johan Svedjedal, professor i litteraturvetenskap, särskilt litteratursociologi, vid Uppsala universitet, har undersökt och beskrivit förlagens funktioner och vikt för kvaliteten och statusen för skönlitterära texter, vilket man kan läsa om bl. a. i artikeln: "Busy Being Born or Busy Dying? The Internet and new combinations of traditional professional functions in the book

trade". *Human IT*, 1999:1, s. 11-94. Även åtkomlig i en nätversion: <http://www.hb.se/bhs/ith/1-99/JS/jsA.htm>

3 ALIS, Administration av litterära rättigheter i Sverige.

4 Se Svedjedal, s. 43f i ovan nämnda artikel eller i följande avsnitt i nätversionen: "Beyond the Book Chain: a New Model of Functions in the Book Trade", tillgänglig från: <http://www.hb.se/bhs/ith/1-99/JS/js2.htm>

tillväxt som sitt övergripande och kanske enda mål.

Det blir tydligt när man läser socialdemokraternas nya ekonomiska diskussionsunderlag. Fler jobb, bättre miljö, högre inkomster. Ett diskussionsmaterial om att växa – tillsammans:

”De demokratiska rättigheterna, ett väl fungerande rättsväsen och frihet från korruption har visat sig ha starkt positiv effekt på tillväxttakten.” Samma sak sägs om välfärdssamhället. Under ett antal år – i alla fall under hela 90-talet har socialdemokratin på samma sätt försvarat kulturen – den är lönsam. Kulturen kan locka företag och turister till en ort samt utveckla nya produkter i näringslivet.

Men om man gör ett tankeexperiment:

Tänk om korruption hade varit bra för tillväxten. Tänk om ett bra fungerande rättsväsende, en bra sjukvård, bra skolor, dagis, böcker, teater hade varit dåligt för tillväxten – som i och för sig vissa borgerliga företrädare tror – ska det läggas ned eller finansieras med privata medel – alltså endast vara tillgängligt för dem som kan betala?

Ekonomi är en sak. Politik en helt annan.

Vi måste börja någon annanstans – med våra behov. Sedan undersöker vi möjligheterna för det mest effektiva sättet att finansiera detta – en demokratisk metod.

Familjen, bostadsrättsföreningen, fotbollslaget eller medborgarna bestämmer sig för om de vill ha en soffa, nya blommor på gården, nya fotbollsskor eller ett sjukhus – sedan finansieras detta.

Det är sådant vi funderar på när vi stannar till på en liten skogsväg strax innan Hultsfred. Vi tittar på klockan

och vet att vi snart kommer att stanna vid det företag där framtidens kulturpolitiker har hittat framtidens kultur-entreprenörer:

It’s all entertainment folks! The best food and music around! står det på väggen till Metropols konsertlokal.

Det är här det finns stålar att tjäna och arbetstillfällen att skapa. Regeringen med Mona Sahlin, Björn Rosengren och Leif Pagrotsky i spetsen har fallit för grabbarna i Hultsfred. Det har också kommunal-gubbar och regionpolitiker gjort, även om det tog sin tid.

Hultsfred var en gång en vanlig liten industriort, man byggde småhus och trivdes. Sedan kom 90-talet, den gamla industrin lönade sig inte längre. Några unga grabbar ville något annat – syssla med musik och 1981 spelade de första banden i gymnastiksalen. Fem år senare gick den första festivalen av stapeln – Rockparty var i gång.

Vi sätter oss vid ett av restaurangborden. En slö bananfluga surrar över blomman. Mitt emot oss sitter Putte Svensson från Rockparty och affärsutvecklaren Per Kågefors från Regionförbundet.

– I Metropolhuset finns folk som gör hemsidor, trycker t-shirts och arbetar med ljud och ljus, säger Putte. De ska bli drivkraften i vårt IUC, vi ska utbilda folk inom nöjesvärlden.

De startar ett industriellt utvecklingscentrum under hösten. Ett IUC ägs av näringsliv och samhälle tillsammans och arbetar med affärsutveckling, forskning och utbildning. IUC:er finns i hela Sverige och är specialiserade, t ex som i Gnosjö på polymerteknik, i Hultsfred ska de jobba med musik

– Det gäller att bygga en brygga mellan kultur och näring, säger Per. Man tittar för sällan på pengarna i kul-

turvärlden, en peng från kulturstödet kan ge flera Cardigans i slutänden. Både Ulvskog och Sahlin blev imponerade av vår idé. Man stärker landet som varumärke!

På den idén tror även socialdemokratin. Näringsdepartementet har satsat 6 miljoner kronor på grabbarna i Hultsfred. På departementsnivå har kulturfrågor utvidgats från demokrati-projekt till stimulansåtgärd för en bättre regional ekonomi.

– Detta är en del i att profilera Kalmar som ett upplevelselän, fortsätter Per Kågefors. Eller som vi säger, man får mycket för pengarna.

För en stund lämnar vi pojkarna i Hultsfred. Vi förflyttar oss till Stockholm och stället på deken, platsen som i 25 år varit basen för en nationell kulturpolitik.

Grepar, spadar och snurrande tanter

Vi går över Skeppsholmsbron, stannar upp vid Niki de Saint Phalles färglada statyer utanför Moderna Museet. För en gång skull rör de sig. Greparna åker fram och tillbaka, den tjocka tanten med randiga skinkor snurrar – konsten lever.

Långa raden. Huset där Statens Kulturråd sitter heter så. Det är ett passande namn.

När vi kommer innanför dörrarna träffar vi arkivassistenten:

– Hej, jag heter Pernilla.

Pernilla Rudtorp visar oss runt, på arkivet känns det tryggt. Hon undrar vilket material ur diariet vi är intresserade av. Några dagar senare finns allt material färdigt för avhämtning. Det är ett par tusen kopior protokoll, rapporter och analyser.

Det är spännande läsning.

Vi befinner oss längst in och längst ner i kultursverige. Här finns tidskrifter om poesi och katter, Länsteatrar, teaterprojekt för lunchrum, blåsorkestrar, ABF-föreningar och Göran Tunströms böcker.

Här bor yttrandefriheten.

Demokratin likaså.

Men något håller på att hända. Kulturrådet genomgår i tysthet en kraftig förändring. Snart har aktiv kulturpolitik ersatts av översyner och återrapporteringar. Pengarna är på väg någon annanstans, och med dem makten och den nationella kulturpolitiken. Kultursverige styrs snart från provinserna.

En trappa upp i huset sitter KMU-avdelningen (Konst, musik och utställningar). Vi visas in till ett mycket vackert, ljus bibliotek. De bjuder på kaffe. Inga bullar, inget socker.

1974 är kulturpolitikens år noll. Det var då kulturutredningen blev klar och Kulturrådet började arbeta. En tid av framtidstro. I en av bibliotekets soffor sitter Agneta Westlund, handläggare för bild- och formfrågor, som jobbat på rådet i tjugo år:

– Vi kunde få fram nya pengar, det var en expansiv period. Vi stod på barrikaden och var kulturarbetarnas förlängda arm. I dag är vi snarare regeringens förlängda arm. Vi åkte ut i landet och frågade: Vill ni inte ha en teater. Om man bara sköt till pengar så skulle det ordna sig – nya grupper skulle komma till kulturen.

En våning ner träffar vi Barbro Thomas avdelningschef för biblioteks- och litteraturfrågor. Hon vill någonting, hon är inte rädd för att driva en "nationell kulturpolitik":

– Det var mer tryck i kulturpoli-

tiken på 70-talet, det fanns mer resurser men det var inte avgörande. Man pratade kulturpolitik i kommunerna, det satt gamla folkrörelsemänniskor i kulturnämnderna de visste vad ett bibliotek betyder i verkligheten.

Utanför Barbro Thomas tjänsterum

"Kulturrådet har förvisso alltid varit en myndighet, men i dag är vi det i större utsträckning än förr. Det har blivit så också på grund av att staten detaljstyr i större utsträckning."

sa byggs det. Hela Skeppsholmen görs om, här ska kajer, parkeringsplatser och gångvägar fräschas upp. Även kulturen ska sitta vackert.

– Kulturrådet har förvisso alltid varit en myndighet, men i dag är vi det i större utsträckning än förr. Det har blivit så också på grund av att staten detaljstyr i större utsträckning.

Kravmaskinen som blev realist

Den som regeringen satt att sköta kulturpastoratet är generaldirektören Göran Lannegren. Han tar emot på sitt rum i ena änden av en av rådets gigantiska korridorer. På skrivbord och hyllor är det en pedantisk ordning. Varenda papper, penna och mapp ligger där den ska. Kontroll.

Han har en annan syn på 70-talet:

– Kulturrådet var från början en mer "pushing" myndighet. Under Anders Clasons tid drev rådet frågorna mycket hårdare, vilket ledde till att ingen lyssnade till oss. Vi var en kravmaskin och inte en myndighet.

Han lutar sig bakåt och snurrar lite lätt på stolen. Det gör han ganska ofta och tittar ut på byggnadsarbetarna nere på kajen utanför tjänsterummet:

– Då hängde staten upp några morötter – bygger ni i kommunen upp något så är vi med och finansierar. Staten var pådrivande.

I rummet snett emot sitter informationschefen Per Svensson:

– Från slutet av 80-talet och fram till i dag kan man säga att det har rullat på. Vi har hållit på med bidragsgivning och utredningar och har blivit ett redskap för departementet. Uppföljning, utvärdering och kontroll har blivit mycket viktigare.

Den bilden är klar när vi läser Kulturrådets årsredovisning för 1997:

"En stor del av statens kulturbudget hanteras av Kulturrådet. I jämförelse med situationen inom andra politikområden råder en stor detaljeringsgrad i regleringsbrevet för Kulturrådet." Och: "I regleringsbrevet har rådets uppgifter under de senaste åren successivt preciserats och ökat genom att antalet verksamhetsmål, återrapporteringskrav och särskilda uppdrag har vuxit."

Besparingar har också gjorts vid flera tillfällen på Kulturrådets förvaltningsanslag:

"Nya uppgifter har dock endast undantagsvis förenats med nya medel."

"Vidare har administrativa rationaliseringar och ambitionssänkningar genomförts."

"Antalet anställda har sedan början av 80-talet minskat med ca 35 personer."

(Budgetunderlag för 1999–2001, DNR 100/98–21)

Dunhill, buffelmozzarella och eftersatta grupper

Nere hos Barbro Thomas röks det, ett av få rum på en statlig förvaltning där det är tillåtet. Hon röker Dunhill.

– Jag tror staten missade att hålla kulturfrågorna vid liv efter de första åren av reformvilja och nyheter... det var ingen som tog ansvar för en fortsatt utveckling. I dag handlar det mer om att bjuda ut sig för näringslivet.

Vi tar oss ut genom korridorerna till Normans och äter buffelmozzarella med Per Svensson:

– Vi har spritt kulturen över landet! Däremot kan man inte säga att vi lyckats på barn och ungdomsområdet eller med att nå ”de eftersatta” grupperna.

1988 kom den nya förvaltningslag som civilminister Bo Holmberg drivit fram. 80-talets konsultyra slog till och det var dags att slimma organisationen. Då försvann de demokratiskt tillsatta nämnderna på Kulturrådet som bestod av konstnärer, politiskt tillsatta och representanter från de fackliga organisationerna. I nämnderna fanns en reell makt och det fanns möjlighet att fatta beslut som fick en bättre förankring inte bara i kulturlivet utan också hos allmänheten.

– Nämnderna var bra på så sätt att vi fick in expertis från olika yrkesgrupper och från hela landet, säger Birgitta Bergström, handläggare för museifrågor på Kulturrådet.

Ministern med sin ”olydiga styrelse”

På Kulturdepartementet träffar vi Marita Ulvskog.

– Det kan vara en 25-års kris på Kulturrådet, de som jobbar där har jobbat länge och orkar inte riktigt driva frågorna längre. Också vi politiker, som ska ånga upp stämningen, orkar inte ända fram.

Hur då?

– Det kan vara så att vi inte orkat ta itu med de stora grundläggande frågorna utan istället valt att detaljstyra småsaker.

Men hur ska ni få Kulturrådet att bedriva en aktiv kulturpolitik?

– Vi har valt en olydig styrelse med stor integritet. De ska vara en motor i kulturdebatten, men förmodligen är de inte tillräckligt spektakulära för att medierna ska följa upp frågorna. Kanske måste de strippa för att frågan ska komma ut i den offentliga debatten.

Men trots denna olydiga styrelse så är det tyst, har de misslyckats?

– Jag kan inte svara på det... de ska inte ta över departementets roll, men det är bra om de tar egna initiativ... men jag kan inte svara på varför det är tyst.

Biblioteken blev korvkiosk

I dag förflyttas makten och kulturpengarna från staten ut i regionerna och därute får kulturpolitiken en annan inriktning – målet blir att locka företag till en ort eller att skapa arbetstillfällen. Regionalisering – flytta makten närmare människor, skapa utveckling. Det ligger så nära den gamla kulturpolitiken, men i praktiken så långt ifrån.

”Kulturrådet har vid kontakt med försökslänen kunnat konstatera att det finns en stor förväntan när det gäller möjligheterna till förändringar av de regionala organens roll. Dock har det

framförts kritik mot att staten fortfarande skall besluta om vilka regionala kulturinstitutioner som skall få statligt stöd. Regionerna vill ha frihet att själva besluta om vilka institutioner som ska vara stödberättigade.” (Kulturrådets omvärldsanalys 1999)

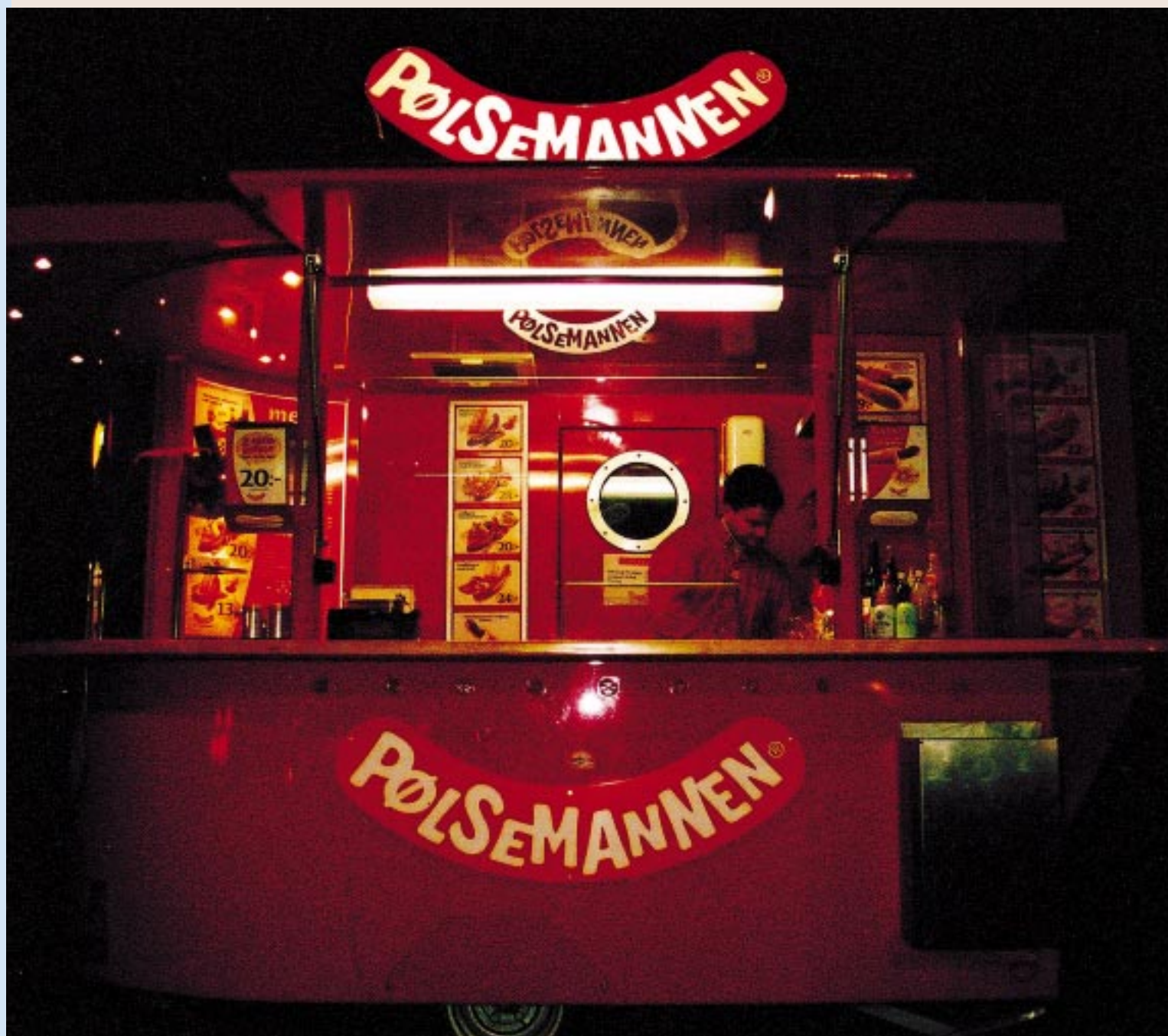
Det är lugnt på Kulturrådet, nästan

lamt, trots att man kan sitta utan pengar inom en snar framtid.

– Vi avvaktar och ser vad som händer, skulle utvecklingen gå för långt i kommersialismens namn så säger vi i från... jag kan inte tänka mig att kulturarbetarna håller tyst, säger Per Svensson.

Kanske vågar personalen på Kulturrådet inte tänka framåt. De flesta vet att den svenska regionalpolitiken i slutänden leder till att en nationell kulturpolitik blir nästintill omöjlig att bedriva. Den enda som vågar ha en framtidsvision är Barbro Thomas:

– Jag får väl öppna korvkiosk.

Men hon tillägger:

– Ska vi ha en nationell kulturpolitik så måste staten ta ansvaret. Ska det bli något gjort så bör också staten satsa mer resurser. Så fort kommunerna eller regionerna ska ta sin del av ansvaret blir det svårare.

Dålig ekonomi, dåligt självförtroende och en övertro på att det inte kan gå åt helvete har fött den nya svenska kulturpolitiken.

Kulturrådet – ett slimmat institut?

”Situationen skulle kunna beskrivas som en kulturpolitisk ompositionering: initiativen ligger i högre grad än tidigare hos regionerna. Statens roll blir därmed annorlunda och den övergripande frågan är hur den nationella kulturpolitiken kan manifesteras i samklang med de starkt markerade regionala behoven.” (Kulturrådets omvärldsanalys 1999)

Lannegren drar handen genom håret. Tittar på oss. Vi tittar på honom, intervjun börjar gå på tomgång, samma frågor, samma svar. Men så säger han:

– Om regionutvecklingen blir som ni skisserar, att alla kulturpengar fördelas av regionförbunden och inte av oss, så kommer vi ändå att ha en oerhörd betydelse som samordnare, kontrollinstans och utredare...

Kanske är svaret att Kulturrådet utvecklas till ett slimmat institut som Institutet för framtidsstudier eller Folkhälsoinstitutet. En gammal myndighet omvandlas till ett organ som är starkt kopplat till regeringen och mer fungerar som utredare och ideologi-producent och inte som en myndighet som både är medborgarnas och maktens.

Se där, så var trettio år av hyfsat radikal kulturpolitik begravd och något

nytt har uppstått trots att socialdemokratin suttit vid makten. Att ”alla ska vara med och dela och bestämma” är mycket avlägset.

Trots att det i dag innebär en risk att definieras som nostalgiker, så saknar vi

”Vi vet att vi pratat med framtidens män. De sitter inte i ett litet rum, i en lång rad mitt i kulturbyråkratin.”

Olof Palme. När kulturpolitiken firade femårig födelsedag på Moderna museet i Stockholm den 15 mars 1979 sade han:

”Grunden för det kulturella alternativet till kommersialismen är solidaritet. Och i dag, när kommersialiseringen så uppenbart söker exploatera självhävdelse och egoism är detta tydligare än någonsin.”

Nuovo Kalmar

Vi ställer oss på parkeringen utanför Metropolhuset. Det är drag i Putte och Per, de vill något och ridande på vägen av en socialdemokrati som släppt alla ideologiska överväganden kommer de att lyckas genomföra sin vision.

Vi vet att vi pratat med framtidens män. De sitter inte i ett litet rum, i en lång rad mitt i kulturbyråkratin. De har visioner, oberoende och kraft, det som man ska ha framöver – det som lockar en stark investerare. Har man inte det är man inte värd mycket i nuovo Sverige.

Det är skrämmande, men samtidigt helt enligt reglerna.

Vi vet båda två att vi suttit därinne och lyssnat, varit alltför leende, samtidigt som vi funderat på våra kära byråkrater i Stockholm. Ingen av oss hade någonsin trott att vi skulle stå på en asfaltplätt i Småland och längta efter byråkrati.

Den röda golfen rullar ut på 34:an mot regionens centrum – Kalmar. När vi passerar Ruda, en liten ort i Småland som verkar orörd av tiden, sjunger Stefan Sundström i bilradion:

”Sen Palme gick på bio har allt blivit som på film

Alla ler som flygvärdinnor i ett JAS-plan...”

Strax innan avfarten till Kalmar ligger resterna av Volvo Kalmarverken, numera med framtidsnamnet Kalmar Tech Park. Efter lite snurr på Kalmars gator hittar vi Länsstyrelsen, det är därifrån länet brukar styras. Vi går in och frågar efter Regionförbundet.

– De sitter inte här längre, säger en äldre dam i receptionen. Vi går ut, korsar Norra vägen och blickar upp mot godisfabriken Candelia, uppköpt och nerlagd av Cloetta. De gör sina sista Polly i november.

Över den här gatan bar regionens framtida maktavare sina flyttkartonger i januari 1998. Då blev Kalmar Län försökslän i en ny svensk regionalpolitik. En liten flicka med mamma i släptåg kommer gående.

– Mamma, kom, säger flickan. De försvinner in på Regionförbundet.

Inte långt härifrån byggdes på sjuttio-talet bron till Öland. Nu sätter man sista snutten på en bro mot Europa på andra sidan Sverige. Det riktiga Europa. Därför byggs regionen.

Innanför glasdörrarna på Regionförbundets våningsplan är det svalt och skönt. På avstånd hörs ett sorl av glada

röster. I korridoren möter vi Ulf Bexell, ansvarig för kulturfrågor, en man med grå byxor och skjorta.

– Vi håller på med en avtackning där uppe, säger han och ler.

Kaffe och bullar står på bordet, overheaden är laddad och alla deras skrifter ligger i prydliga högar på bordet.

– Man kan säga att jag är ett barn av 1974-års kulturpolitik, säger han stolt.

Dialog med eliten

Bexell håller upp kaffe. Regionalisering är knappast något nytt. 70-talets kulturpolitik var ett jättelikt bygge av teatrar, konsthallar, bibliotek och Folkets Hus, en regionalisering med demokratiska förtecken. Men det handlar inte om det längre.

I augusti 1992 tillsattes en parlamentarisk kommitté, Regionberedningen. Den kom fram till att landstingen skulle förstärkas och att Skåne och Västra Götaland skulle bli storlän. Mer ansvar ut i regionerna för att stärka demokratin (SOU 1995:27). Mitt i beredningens arbete gick Sverige med i EU. Regionernas betydelse förstärktes, men projektet ändrade karaktär.

Den 26 september 1996 beslöt den socialdemokratiska regeringen att bygga upp en ny regional samhällsorganisation (Prop. 1996/97:36). Då inleddes, i närvaro av kulturminister Ulvskog, nedmonteringen av den nationella kulturpolitiken.

Förslagen var radikala. Tre försökslän, Kalmar, Gotland och Skåne, skulle få mer ansvar under fyra år och ta över besluten om regional utveckling, kommunikationer och kulturfrågor. I dag är arbetet i full gång. Man bygger en magnet för omvärlden – det blir tydligt när man läser vad Regionförbundet vill med den regionala kulturpolitiken:

”Den regionala kulturpolitiken har och kommer allt mer att ha en betydelsefull roll för länets utveckling. Ett rikt kulturliv skapar en attraktiv livsmiljö och formar den yttre bilden av regionen” (Regionalt utvecklingsprogram för Kalmar län, 990611)

”– Den kraft som finns i våra 240 000 länsbor om alla drar åt samma håll är enorm. Det gäller att förändra deras synsätt, sådant som nedärvts i hundratals år.”

Bilden är viktig i ett deppat Sverige. Som många andra glesbygdregioner dras Kalmar län med en taskig självbild, kanske inte så konstigt när Volvo dragit och Candelia lagts ner av konkurrenten. Men Bexell & Co vill skaka av sig identiteten som landets baksida med ”låg entreprenadanda, utpräglat låga löner, låg utbildningsnivå” (RUPEN 97, Antaget av förbundsfullmäktige 971208). I stället ska regionen ”präglas av individuell initiativförmåga och entreprenörskap [...] där intelligenta strategier ger utdelning i affärsframgångar och anseende”

Denna bild målar regionen för:

– potentiella etablerare
– potentiella inflyttare
– besökare i länet
– beslutsfattare på olika nivåer i Sverige och Europa – länets invånare” (RUPEN 97)

För de viktigaste mottagarna handlar det om att lockas till Kalmar län. För invånarna handlar det om att förändras. Vi frågar Ulf Bexell om inte invånarna redan har en ganska realistisk bild av sig själva och sitt eget län.

– Har de det? Invånarna här är inte medvetna i vilken verklighet de lever. Det går så fort, vi har ju både en globalisering och en regionalisering på gång.

Regionaliseringen är processen, globaliseringen ursäkten.

Allt går att sälja...

Några av de ”varumärken” som Kalmar ska presentera är ”Kalmar slott, Byteatern, Kronanutställningen, Döderhultaren, Astrid Lindgren och Vilhelm Moberg”. Moberg som varumärke? Hade han själv läst det hade han nog uppmanat resten av smålänningarna att emigrera.

Astrid Lindgren är också ”motor i besöksnäringen” med Astrid Lindgrens värld utanför Vimmerby. Nöjesparken sysselsätter 250 personer varje sommar, har en omsättning på 35 miljoner och säljer ”åtta ton godis, 30 000 Pippi-läsk samt 20 000 kopior vardera av Emils mysse och bysse”.

Detta är några vitala delar av ”upplevelseindustrin” och är en del i arbetet att bygga en gemensam plattform för näringslivet. ”En tydlig bild minskar osäkerheten hos företagen inför nyinvesteringar och etableringar. En attraktiv bild av regionen, utifrån vilka företagen kan exponera sig, ökar också värdet för dessa företag.” (RUPEN 97)

Ett ”varumärke” som Regionförbundet inte är intresserat av att använda som försäljningsargument är Länsbiblioteket. När försökslänerna körde igång tog man över pengarna för länsbiblioteket från Landstinget, men

intresset för biblioteksverksamhet uteblev.

– Det blev tungt att hitta motivationen i arbetet, säger den nu avgångne chefen för Länsbiblioteket Brigitte Kühne.

De andra kulturinstitutionerna i länet, som Byteatern, fortsatte att ha en egen styrelse som kunde driva verksamheten framåt, men Länsbiblioteket ställdes, liksom under Landstingstiden, direkt under Regionförbundets direktör.

– Vi passade inte in, kom aldrig med i utvecklingsplanerna, berättar Brigitte Kühne. De ville bli av med oss och bakvägen hörde jag att Regionförbundets ledning tyckte att vi lika gärna kunde slås ihop med AV-centralen som drivs av Kommunförbundet.

Med en ny ledning ville Länsbiblioteket veta vilka mål de skulle arbeta efter, men det kom aldrig några. De fick i uppdrag att själva skissa på mål för framtiden, det gjorde de och resultatet skickades in.

Men målen som bibliotekarierna själva föreslog fastnade hos Regionförbundets ledning. De lades aldrig fram för diskussion eller beslut i det fullmäktige, bestående av folkvalda, som ska bestämma i Regionförbundet. Den vilja som inte föll ledningen i smaken stannade på direktörens skrivbord.

– Jag belades istället med munkavle, säger Brigitte Kühne.

Hon blev ombedd av en handläggare att skicka in förslag till mål som skulle införas i den regionala utvecklingsplanen. Brigitte Kühne jobbade med det, skrev ner idéerna och skickade in dem till Regionförbundet. De diariefördes och blev på det sättet tillgängliga för allmänheten, och citerades också av lokalpressen.

– Då fick jag ett e-mail från direktören där han skrev att han var besviken på mig för att jag hade uttalat mig för pressen och att jag i fortsättningen inte fick göra det.

Länsbiblioteket ansågs inte vara en del av Kalmar Läns framtid. Därför omnämndes aldrig biblioteket i utvecklingsplanen, förslagen undanhölls politikerna och chefen fick munkavle. Mycket av detta tack vare ledningens bestämda vilja om en ny framtid för Kalmar län.

Att tala med en röst

Kaffet är slut, några bullar står ensam på fatet. Dörren öppnas och en bestämd man stegar in.

– Välkomna till Sveriges nya framsida.

Ett självsäkert leende sprider sig ovanför en oklanderlig skjorta. En overhead läggs upp. Den beskriver Östersjöregionens befolkningscentrum med stora röda cirklar. Han lägger sin penna rakt över – den får symbolisera den gamla järnridån.

– Då befann vi oss i världens periferi, säger Håkan Brynielsson regiondirektör i Kalmar län.

Han tar bort pennan och välkomnar på det sättet Östeuropa in i den civiliserade världen.

– Nu har vi en helt ny strategisk position.

För att utnyttja detta behövs några viktiga saker – inte bara infrastruktur och ny teknik. Det behövs ett nytt samhälle.

– I Ohio i USA jobbade de efter några key factors, säger Brynielsson. Tillit, partnerskap och one-voice, att vi alla talar med en röst.

Vi fingrar undrande på våra tomma kaffekoppar.

– Den kraft som finns i våra 240 000 länsbor om alla drar åt samma håll är enorm. Det gäller att förändra deras synsätt, sådant som nedärvt i hundratals år. Man hör detsamma om brist på själv-

Faktaruta/ Statens Kulturråd:

Generaldirektörens årslön:
542 788 kronor

Ersättning till styrelsens 12 medlemmar: 140 986 kronor

Förvaltningsanslag: 35 miljoner

Antalet anställda -98: 59
(Antalet anställda -81/82: 85)

Fördelade bidrag:
1 211 800 000 kronor

KMU (konst, museer och utställningar): 140 miljoner

TDM (teater, dans och musik):
721, 4 miljoner

LB (litteratur, bibliotek och kulturtidskrifter): 138, 6 miljoner

Konstområdesövergripande verksamhet: 211, 8 miljoner

känsla i alla Sveriges glesbygder, är detta en form av regional terapi?

– Ja, absolut. Vi vill skapa konsensus för utveckling – de gamla motsättningarna ledde inte någonstans.

Men vad händer då med politik och ideologi?

– Här finns ideologiska diskussioner men främst en gemensam färdriktning.

Den 5 mars 1998 beslöt regeringen att regionerna skulle utarbeta sina egna

tillväxtavtal (Regional tillväxt – för arbete och välfärd, Prop.1997/98:62), även den gången med Ulvskog närvarande. Näringsliv, myndigheter och organisationer ska på lokal nivå få ansvaret för att inom så kallade ”partnerskap” lägga upp riktlinjerna för den framtida utvecklingen.

När Mona Sahlin besökte Hultsfredsfestivalen berättade hon för Rockpartys grabbar att hon ville bryta ner de gamla systemen med hjälp av tillväxtavtalen så att pengarna kunde gå direkt ut till småföretagen istället för genom t ex länsarbetsnämnderna.

Kulturen är en viktig del i tillväxtavtalen. ”Regionens natur- och kulturvärden är viktiga resurser att beakta i sammanhanget.” (Promemoria från Näringsdepartementet 980506) skrev Anders Sundström i sina direktiv till regionerna. I en lägesrapport skrev Göran Persson och Sahlin att ”De regionala partnerskapen har t ex uppmärksammats på tillväxtavtalens kulturella aspekter...” (Skr. 1998/99:96)

Budskapet är ute på banan. Kulturen har hamnat i näringspolitikens centrum.

Ministern mot strömmen

– Om man permanentar regionförsöken så har vi ingen nationell kulturpolitik längre, då kan vi lägga ner det hela, Kulturrådet, Kulturdepartementet... då är det slut. Sedan kan man istället bygga små kulturkontor över hela landet, säger kulturminister Marita Ulvskog.

Hon berättar också att alla hennes farhågor om försökslänen har besannats.

– Redan nu kan man se i Skåne att kulturlivet har skadats, många har fått det sämre... För mig är det obegripligt

hur man kan vara för regionaliseringen om man är intresserad av jämlikhet och rättvisa!

Men om du var emot det, Kulturrådet var inte glada, kulturlivet och institutionscheferna var kritiska. Är det inte märkligt att det då genomförs?

– Njea... det är ju så att det statsråd som har frågan... dess röst väger tyngst. Och detta var regionalpolitik och där väger kulturen lätt.

Du var ju själv närvarande när de centrala besluten togs?

– Jag var väldigt kritisk och aktiv motståndare till försökslänen, men det är ju så i en regering att man ibland får böja sig för majoriteten... sen får man ju fundera på om det är rätt fråga att avgå på.

Välfärden som varumärke

Den nationella kulturpolitiken är på väg ut. Istället har Regionförbundet i Kalmar skrivit bindande avtal med Byteatern, Kalmar Läns Teaterförening och med länets Hemslojdsförening om att de ska följa målen för den regionala kulturpolitiken – ”Byteatern förbinder sig att inom ramen för de ekonomiska resurser som ställs till förfogande arbeta i den anda och riktning som målen anger.”

I takt med att regionaliseringen genomförs försvinner behovet av Statens Kulturråd. Eller som Regionförbundet skrev i ett brev till Kulturrådet:

”Slutligen vill vi här föreslå att en arbetsgrupp tillsätts för att följa upp intentionerna med ett regionalt självstyre varmed arbetsgruppen får i uppgift att lägga förslag på avreglering av det statliga kulturanslaget.” (Budgetunderlag 1999, Skrivelse från

Regionförbundet i Kalmar län till Statens Kulturråd, 1998 02 12)

Kultur, demokrati och välfärdssamhälle behövs, men nu av helt andra skäl än att ”alla ska vara med och dela och bestämma”:

”En utbyggd välfärdssektor har [...] visat sig kunna bilda bas för framgångsrika och tillväxtskapande kommersiella satsningar. Den kommunala musikskolan ses som en viktig faktor bakom musikbranschens stora expansion, som också skapat stora exportintäkter. Satsningar inom kultur och kulturmiljövard har betydelse för en expansion av turistnäringen. Det väl utbyggda sjukvårdsväsendet har stimulerat utvecklingen av avancerad medicinsk teknik, där exporten idag ger inkomster som är fem gånger så stora som kostnaderna för hela den svenska förbrukningen av medicinsk-teknisk apparatur.”

(Utveckling och delaktighet – agenda för Näringsdepartementets tillväxtpolitik, Ds 1999:32)

Vi står utanför Regionförbundet igen.

Andas ut.

One voice! En röst.

Tillväxt! Är ordet som denna röst skanderar.

Vi står bredvid vår röda Golf, det är fel färg.

Vi är på väg åt fel håll.

Den lilla flickan kommer ut med sin mamma. Hon tittar konstigt på oss, vi tittar på henne.

Vi är rymdvarer från planeten Polly.

Solen gassar fortfarande lika hårt från himlen. Vi hoppar in i bilen och kör mot Mönsterås, tar ett dopp vid hoppornet ute på Oknö. Det svalkar.

Vi fortsätter i bilen mot Stockholm, det blir snabbt mörkt i augusti.

Rummets herre – tidens slav

Sven Nilsson

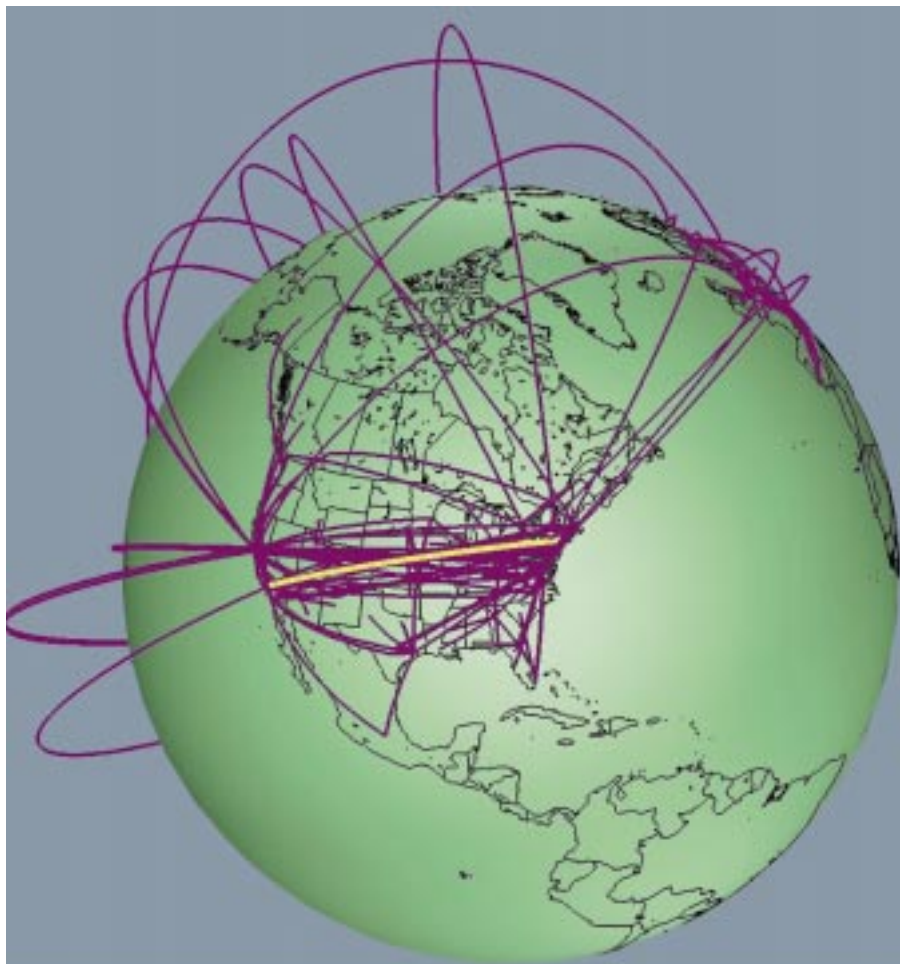
John Berger har träffande konstaterat att Antikens människor var utlämnade åt det geografiska rummets och resandets alla nyckfullheter, samtidigt som de var herrar över tiden. Medan Odysseus tillbringar tio år med att försöka ta sig från Troja till Ithaka, vilket inte ens på den tiden var någon särskilt lång resa, sitter hans hustru Penelope vid vävstolen och arbetar med ständigt samma väv. Allt hon vävt under dagen repar hon upp på kvällen. Tiden är ingenting. Under tiden kastas Odysseus och hans manskap omkring på havet, ständigt påpassade av den hämndlystne Poseidons stormar och utbrott.

Med den moderna människan förhåller det sig tvärtom, menar John Berger. Vi behärskar suveränt det geografiska rummet. Vi reser mellan kontinenterna och överblickar skeenden i alla världsdelar genom TV, tidningar, radio, Internet och telefon. Resultatet är inte, som Mc Luhan trodde, en global by, utan en simultanitet, en stenhård konkurrens om de få bits per sekund som informationstekniskt utgör vårt medvetande.

Medan det geografiska rummet komprimeras, expanderar tiden. Vi är, på gott och ont, tvungna att ge också tidrummet eller tidrymden geografisk mått, vilket gör det så svårt att i rent vardaglig mening "förstå" relativitetsteorin ("Vad händer, när man försöker föreställa sig en resa i ljusets hastighet? – "Det svartnar för ögonen.")). Vi söker hela tiden rumsliga, geografiska dimensioner och tolkar och översätter tidssammanhang till spatiala sammanhang. Har cyberrymden någon geografi? Vad är nära, vad är fjärran? Hur hänger olika fenomen samman? På webbplatsen www.cybergeography.org hittar man en atlas som beskriver Internetgeografien i många olika dimensioner. De flesta kartorna illustrerar det fysiska avståndet eller densiteten i uppkopplingarna. Geografien är jordens. Men det finns också bilder och program som vill vara verktyg för att beskriva strukturen

begreppsligt eller innehållsligt, till exempel som ett slags *mind-maps* eller som en tunnelbanekarta.

I takt med att de fysiska och virtuella institutionerna mer och mer integreras i varandra behöver vi också bilder och analogier som gör att till exempel ett fysiskt och ett virtuellt bibliotek kan illustreras på samma sätt. Vi har ju redan program och gränssnitt som översätter en träff i bibliotekets datakatalog till en bild av bokens plats i det fysiska rummet. Det går naturligtvis utmärkt att översätta hela den systematiska katalogen till en rumslig modell av biblioteket (både öppna hyllor och slutna magasin). Men var finns de *virtuella* samling-

arna "lokaliserade". Och hur illustrerar man parameterrangordningen i bibliotekens Z39.50-baserade sökstruktur i form av en biblioteksstruktur (en tunnelbanekarta)? Hur beskriver man vad som är nära och fjärran, vad som är lätt och svårt att ta fram, dyrbart eller billigt? Och hur integrerar vi funktionen som guide eller navigatör i denna fysiska-virtuella struktur?

världsdelar snarare uppbyggda som TV-spel. Låt mig använda Rijadh som exempel. För 30 år sedan hade staden 500.000 invånare, nu 2.000.000. Här råder inte kaos utan en tydlig ordning. Staden är uppbyggd kring ett *supergrid* av korsande motorvägar. Inom detta rutnät finns mindre boulevarder och innanför dessa finns lokala gator och kvarter. Här existerar inget egentligt

det verkliga, fysiska biblioteket bara blir en plats någonstans i *the supergrid*.

I den klassiska staden rör man sig på ett självklart sätt, som vatten strömmar. Dina fötter för dig till Torget, stadens mest centrala punkt. I de nya städerna, och den nya informationsvärlden, har detta ingen mening. Allt är lika nära eller lika långt borta. Staden är de platser du själv valt att definiera som din stad. Du väljer dina strukturer och däremellan ligger mellanrum som du inte behöver tilldela någon särskild mening.

I den klassiska stadsgeografin utgör staden en väv av förtätning och utglesning. Denna struktur är också mental: nära, fjärran,

viktig, oviktig, överordnad, underordnad, intensiv, tom och så vidare. I den andra staden finns ingen sådan struktur. Realtid eller strömmande information tycks utlova ständig tillgänglighet men skapar i stället en ständig expansion, ett ständigt växande *supergrid*, där tiden strömmar som trafiken på motorvägarna. Och där skapas också de proppar som medför att tiden mellan platserna täns ut. På vägen mellan *platserna* är vi utlämnade åt förströddheten och ledan.

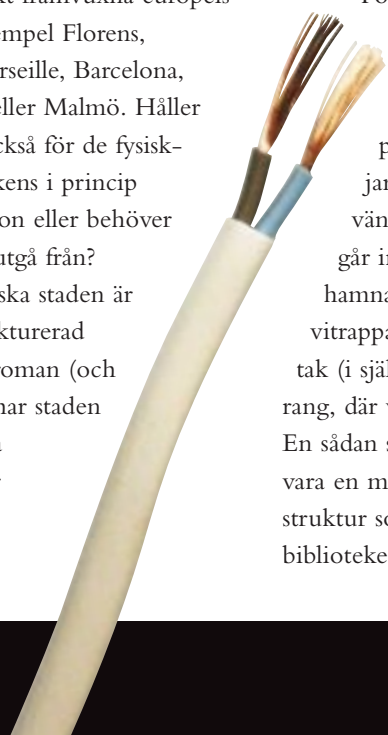
Vi kan naturligtvis föreställa oss andra bilder av livet i framtidens fysisk-virtuella värld, kanske en fantasy-värld av Ringen- eller Narnia-karaktär, eller en galaktisk modell, en labyrinth, ett videospel, eller varför inte en privat infosfär som du väljer att iscensätta som en Carl Larssonidyll... Men jag tror inte att vi kommer undan det dilemma som formulerades i inledningen: ju mer vi behärskar rummet, desto mer utlämnade

Staden är en slitstark metafor för hur vi organiserar också ett bibliotek kring gator (gångar), kvarter (bokhyllor), öppna platser (för läsning och möten) och institutioner (servicepunkter, informationsdiskar). Den stad åtminstone jag då föreställer mig är den historiskt och nära nog organiskt framvuxna europeiska staden, till exempel Florens, Köpenhamn, Marseille, Barcelona, Bayonne, Visby eller Malmö. Håller denna metafor också för de fysisk-virtuella bibliotekens i princip gränslösa expansion eller behöver vi nya bilder att utgå från?

Om den klassiska staden är förtätad och strukturerad ungefär som en roman (och många romaner har staden som sin egentliga huvudperson), är många moderna städer i andra

centrum. I stället rör man sig mellan *platser*, som har samma status och samma betydelse oberoende var i staden de ligger. Utöver *the supergrid* finns också ett antal byggnadsverk som fungerar som landmärken och orienteringspunkter, till exempel Norman

Foster's snart färdiga 300 meter höga, svarta obeliskliknande torn eller inrikesministeriets vita rymdstation. De platser man kommer till avslöjar inte alltid vad man kan vänta sig att möta. Du tror att du går in i en bankbyggnad men hamnar i en siciliansk by med vitrappade små hus och tegeltäckta tak (i själva verket en italiensk restaurang, där varje hus är en egen matsal). En sådan stad skulle naturligtvis kunna vara en metafor för en fysisk-virtuell struktur som snart kommer att vara bibliotekens uppenbarelseform, och där

blir vi åt tiden och simultaniteten. Desto mer behöver vi också guider och navigatörer. Deras uppgift är inte i första hand att finna vägen utan att släppa in verkligheten, komprimera tiden och hjälpa oss att slippa ledan och förströddheten. *Acedia* kallades den på medeltiden, då den betraktades som en av de sju dödssynderna.

Det fysiska rummet består och behöver i och för sig inte påverkas av de virtuella rummens framväxande. Men man kan naturligtvis ändå tänka sig att den moderna världens starka inriktning på kommunikation påverkar våra föreställningar också om bibliotek. Ett bibliotek kan givetvis betraktas som informationssamhällets flygplatser, också i mer bokstavlig mening. Både Gardemoen utanför Oslo och det nya Kastrup kan jag utan större svårighet se som bibliotek. Men det vore underligt om nätverkssamhällets upplösning av de centraliserade institutionerna inte återverkade också på bibliotekens rum så som klostren, fängelserna och fabrikerna en gång gjorde. Idag rör sig texter, arkitekturritningar, bilder och dataprogram i nätverken och landar, där det behövs. I vissa fall följer arbetet tidszonerna. På kvällen lämnar en konstruktör sin arbetsplats, och när han eller hon nästa morgon kommer har arbetet passerat två kolleger på sin resa västerut över jorden. Virtualiteten måste väl påverka också de fysiska miljöerna?

I det läget är det tankeväckande att läsa Lunds stadsbibliotek bok om bibliotekets förnyelsearbete, *Med Greta Garbo på biblioteket*. Där formuleras en biblioteksvision som är märkligt befriad från de utmaningar som pressar på från informationsteknik, medier, kulturindustri och samhällsekonomi. I denna värld, där allt är i rörelse och under omprövning ses biblioteket som en tydlig fast punkt, med alla sina klassiska kvaliteter i behåll: läsningen, det fria kunskapssökandet, samtalen, mötena. I mitten ska det ligga en oas med en växtbassäng. I stället för informationssamhällets labyrintiska strukturer presenterar man ett rum i ren nyfunkis, med en klassisk rationalitet och klarhet. Genom att freda rummet skapas illusionen av att också behärska tiden.

Här är det ett långt avstånd mellan cybergeografins visuella lekar och biblioteksrummet. Kanske är det du och jag, vi biblioteksanställda och besökare, som är gränssnittet. Där vi möts, möts också dessa världar och dessa oförenliga tidsstrukturer.

Bokvagn i Washington, 1906.

N f U ö M r R e T

Att Pelle Andersson inte skulle kunna stava rätt till kulturpolitik i förra numret när han gör det så många gånger i det här, ens när det gällde titeln på hans egen bok, är så föga troligt att det inte är troligt alls. Det var mitt fel. Men så har jag alltid trott att det också skrivs Kutlurrådet.

Däremot var Kungl. biblioteket avsiktligt. Vid invigningen av ett folkbibliotek någonstans någon gång på 1950-talet rekryterades en bygdens skald för att avge en högtidsprolog. Återgiven i ett biblioteksblad föll sig några rader så här:

*"Dit gick vi med dansande, glada steg, fast
lokalen var trång och blek
– den var ändå upplyst av tusen ljus, ty
den rymde ett bibliotek"*

Det är inte ofta KB när närheten av sådana parnassens höjder.

Jod Gul!

Red.

B

